

T R Ü Ü l d a j a l o o k a t e e d e r

AGRAARSUHTED JA TALURAHVAS SUURE PRANTSUSE
KODANLIKU REVOLUTSIOONI EEL JA NENDE TÄHTSUS
REVOLUTSIOONI TEKKIMISEL

Diplomitöö

H i l b i L i i v

T a r t u 1958

I

S i s s e j u h a t u s

Käesoleva töö ülesandeks on iseloomustada agraarsuheteid ja prantsuse talurahva olukorda Prantsuse kodanliku revolutsiooni eel ja näidata, missugustel põhjustel prantsuse talupojad said liikumapanevaks jõuks 1789-1794. aastate kodanlikus revolutsioonis, mis hävitas juba laguneva feodaal-absolutistliku korra Prantsusmaal.

Töö kirjutamisel on püütud anda ainult kõige põhilisemad maaalased vahekorrad senjööride ja talupoegade vahel. Kõrvale on jäetud vähem levinud ning mitteolulist tähtsust omavate maakasutamise vormide iseloomustamine. Talupoegade eksploateerimise osas on püütud näidata, millise rõhumise all kannatas prantsuse talurahvas ja lühidalt anda pilt talurahva elu-olust. Seejuures on näidatud, miks talurahvas ei saanud enam vana viisi edasi elada ning miks ta paratamatult pidi üles tõusma feodaal-absolutistliku korra vastu.

Mööda minnes on vaid puudutatud iganenud feodaalsuhete mõjus otseselt põllumajandusele, seepärast, kuna töö autor pidas vajalikuks anda laiemat pildi lagunevate feodaalsete agraarsuhete tagajärgedest sotsiaalses plaanis, mis võimal-

dab pearõhu asetada vananenud agraarsuhete ja sellest tule-
neva talupoegade ekspluateerimise viiside hävitamise vaja-
dusele kui Prantsuse kodanliku revolutsiooni peamisele põh-
jusele.

Töö koostamisel on kasutatud nõukogude ajaloolaste
E. Tarle, A. Manfredi, A. Ljublinskaja, I. Frõlova, A. Ado,
B. Veberi jt. töid.

Töös üles kerkinud küsimuste marksistlikul hindamisel
on abiks olnud marksismi-leninismi klassikute tööd.

Faktilise materjali osas, kuid ka mõnedes üldistavates
osades, on rohkesti kasutatud väljapaistvate vene kodanlike
ajaloolaste N. Karejevi, I. Lutšitski, M. Kovalevski, saksa
ajaloolaste F. Woltersi, J. Kuczynski, prantsuse ajaloolaste
M. Bloch'i, Ž. ja K. Willard'ide töid, mis sisaldavad rikka-
likke andmeid agraarsuhete ja talurahva olukorra kohta Prant-
susmaal XVIII sajandil.

Prantsuse talurahva küsimuse kohta on kirjutatud rohkes-
ti töid, nii nõukogude, kui kodanlike maade ajaloolaste
poolt. Muidugi on põhjendatud ajaloolaste selline tähelepanu
Prantsuse kodanlikule revolutsioonile ja sellele eelnenud
ajajärgu uurimisele, eriti talurahva olukorra uurimisele,
sest Prantsuse kodanlik revolutsioon, mis likvideeris feo-
daalse korra, feodaalsed agraarsuhted, avaldas kogu järgne-
vaks sajandiks mõju Euroopa riikide arengule.

XVIII sajandi prantsuse talurahva küsimuse uurimisel

---

möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul omavad küllaltki silmapaistva koha eelpool nimetatud liberaal-kodanlikud vene ajaloo teadlased, kes on andnud märkimisväärselt panuse Lääne keskaja uurimistöösse.

Pole juhuslik, et vene ajaloo teadlased tundsid huvi prantsuse talurahva ajaloo vastu. Nagu teada, polnud Venemaal 1861. aasta reformiga lahendatud talurahva küsimus, kuna ei likvideeritud lõplikult pärisorjus. Pärast 1861. aasta reformi hakkavad kapitalistlikud tootmissuhted küll kiiremini arenema, kuid seda kiiremas tempos toimub talurahva kihistumine. Talupojad laostuvad, tekib külaproletariaat ja -kodanlus. Laostunud talurahva arvel kujuneb ka linnaproletariaat. Teravneb klassivõitlus nii linnas kui maal. See võitlus viib revolutsioonilise situatsiooni kujunemisele aastail 1879-1880.

Venemaal jääb talurahva küsimus endiselt keskseks küsimuseks. Siit vene ajaloo teadlaste huvi prantsuse talurahva ajaloo vastu.

Eriti tähelepanuvääriv on N. I. Karejevi töö "Talupojad ja talupoegade küsimus Prantsusmaal XVIII sajandi viimasel veerandil"¹. Karejev, uurides prantsuse talurahva küsimusi, püüab minevikust leida vastust Venemaa tulevasele arenguteele.

Selle küsimuse lahendab Karejev liberaal-kodanlikult. Ent tema raamatus leidub paljugi väärtuslikku, mida ei saa

---

¹ Originaali tiitel: „Н. И. Кареев. Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции в последние времена XVIII века. Москва, 1879“

kahe silma vahele jätta XVIII sajandi prantsuse talurahva küsimuse uurimisel.

Prantsusmaal selle küsimuse uurimist alustati varem. XIX sajandi 50-dail aastail ilmus Prantsusmaal rida suuri uurimusi talurahva ajaloo alalt. Need oli peamiselt C. Darreste de la Chavanne'i, A. Leymarie, H. Donioli, L. Delisle'i ja E. Bonnemère'i tööd. Need uurimused kannavad aga oma ajastu pitserit. Prantsuse kodanlus oli ära hirmutatud 1848. aasta juunis toimunud proletaarsest ülestõusust ning seepärast on juba 80-date aastate algul märgata järsku reaktioonilist pööret kodanluse meeleoludes - kõik see kajastub ka ajalooteaduses. Seetõttu püüab kodanlik ajalooteadus kinni mätsida klassivõitluse tähenduse keskajal ja idealiseerida feodaalset ühiskonda ning talupoegade olukorda.¹

Peale nimetatud tööde ilmus veel rida teisi. Nende hulgast võiks nimetada A. de Tocqueville'i tööd "Vana kord ja revolutsioon", kus põhjalikult käsitletakse talupoegade olukorda, kuid seejuures see aadlik-ajaloolane ei näe Prantsuse kodanlikul revolutsioonil olevat mingeid sotsiaalseid põhjusi. Tema arvates olevat prantsuse talupojad juba enne revolutsiooni olnud maaomanikud. Muide samal arvamisel oli ka vene ajaloolane Lutšitski, kes reas töödes püüab seda tõendada, kuid unustab ära, et talupoeg-sensitäär oli siiski seotud feodaaliga ning siin ei saa juttu olla talupoja maaomandist selle kodanlikus tähenduses.

Revolutsioonieelsetest vene ajaloolastest Karejev, eri-

---

¹ И. И. Тронова, Значение исследования Н. И. Кареева для разработки истории французского крестьянства в эпоху феодализма, Собрание В. И., Москва 1955, с. 320 ff.

nevalt nii oma kui ka prantsuse tolle aja ajaloolastest, uurib eeskätt just sotsiaalseid küsimusi prantsuse talurahva ajaloos.

Karejev oma töös "Talupojad ja talupoegade küsimus" seab ülesandeks uurida talupoegade küsimust Prantsuse revolutsiooni eel ja selle küsimuse lahendamist revolutsiooni tulemusel. Samuti püüab ta pearõhu asetada revolutsiooni ajalooliste põhjuste välja selgitamisele. Sellest tööst selgub, et Karejevil oli laiem ettekujutus feodalismist, kui tema prantslastest eelkäijatel. Ta eristab feodalismi poliitilise ja sotsiaalse külje, mis on omavahel tihedasti seotud.

Selles seisnes tema töö oluline erinevus võrreldes tolle aja teiste ajaloolastega. Karejev esimesena kodanlikus historiograafias seadis endale ülesandeks uurida talurahva ajalugu lähtudes sotsiaal-majanduslikust seisukohast.

Karejev püüab oma töös kindlaks määrata feodaalkorrale iseloomulikke jooni ning õigesti otsib neid iseärasusi agrar-suhetes feodaalide ja talupoegade vahel. Kuigi Karejev kõneleb feodaalse ühiskonna sotsiaalsest loomusest, siiski ta ei mõista feodalismi kui ühiskondlikku formatsiooni. Ta ei suuda mõista feodaalse omandi olemust. Karejev, olles seisukohal, et feodalismi sotsiaalne külg seisneb täiesti erilises, ainult feodaalsele korrale omastes feodaalide ja talupoegade-vahelistes suhetes siiski ei suutnud avada seda, milles siis konkreetselt need suhted seisavad, millele need baseerusid.

Ta püüab küll leida talupoegade sõltuvuse majandusliku baasi ning tal esineb mõte, et feodalismi juures talu-

poeg ei oma õigust maale, et kogu maa kuulub feodaalile ning seetõttu on talupoeg kohustatud koormisi kandma, kuid seda mõtet ta ei arenda lõpuni. Seepärast ei jõua ta ka arusaamisele, et feodaalse ühiskonna aluseks on feodaalne maa-valdus ja et valitseva klassi käes on see põhiliseks tootmisvahendiks.

Ta ei mõista ka feodaalse rendi spetsiifikat kui talupoegade eksploateerimise vormi.

Kuid uudses mõttes silmapaistvat kohta omavad Karejevi töös sellised mõtted, nagu prantsuse talupoegade isikliku vabanemise küsimus, kusjuures ta tõstab üles küsimuse: mis sai siis sel juhul maast, millel talupoeg senini oli töötanud servina. Ta esitab mõtte, et talupoegade isiklikule vabanemisele kaasnes talupoegade vabanemine maast.

Ühtlasi püstitab Karejev esmakordselt, ja erinevalt teistest ajaloolastest, prantsuse talurahva kihistumise küsimuse. Ja nagu märgib nõukogude ajaloolane J. Frolova, on Karejevi kontseptsiooni tugevamaks küljeks just see, et ta püstitab talurahva kihistumise küsimuse, mida kuni temani polnud teinud ükski kodanlik ajaloolane.¹

Samuti ei lähe Karejevivaikides mööda klassivõitluse küsimusest prantsuse külas ja peab talurahva võitlust kogu feodaalsel perioodil loomulikuks, kuna selle põhjustas talurahva ränk kurnamine riigi ja feodaalide poolt.

Ühtlasi näitab ta, et talurahva rahutused mängisid küllalt otsustavat osa feodaalse korra likvideerimisel. Kuid sellegi poolest Karejev ei tee järeldust (kuigi ta sellele

---

1 u. u. Frolova, lk 328

väga lähedal seisis), et Prantsusmaal XVIII sajandil valmiv revolutsioon oli paratamatu. Ta oli arvamusel, et revolutsiooni oleks saanud vältida kui valitsevad klassid oleksid õigel ajal osanud reforme teostada.¹

Selles väljendus tema liberaal-kodanlik seisukoht.

Nii piiratus, mis on omane igale liberaalsele ajaloolasele ning vead teoreetilistes vaadetes, segasid Karejevil lõpuni mõistmast tema enda poolt üles tõstetud küsimusi.

Üheks suuremaks vene ajaloolaseks, kes samuti uuris Prantsuse XVIII sajandi agraarküsimust, oli Lutšitski. Üheks tema peamiseks tööks sel alal on "Talupoegade maavalldus Prantsuse revolutsiooni eel, eriti Limousin'is"² (ilmus 1900. aastal). Lutšitskit huvitas peamiselt maa jagunemise küsimus ja maaomandi kontsentratsiooni aste revolutsiooni eel.

Järeldused, millistele ta tuli selles ja teistes töodes olid tingitud tema narodniklikest veendumustest. Lutšitski asus seisukohal, et tunduv osa maast ($1/3$ kuni $3/5$) on talupoegade kui väikeomanike käes. Muide, tuleb tähendada, et Lutšitski oli seisukohal, et talupoegi tuleb pidada maaomanikeks juba enne Prantsuse revolutsiooni.

Ta eitas maa kontsetreerumist ning kinnitas, et toi-

---

¹ Ф. Бебер, Первое русское исследование французской революции XVIII в., из истории социально-политических идей, Москва 1955, стр. 661

² Originaali tiitel: И. В. Лутыцкий, Престоявшие земледельцы во Франции накануне революции (преимущественно в Луизианах). Кийв 1900.

mus maa killustumise protsess. Ta hindas liiga optimistlikult talupoegade olukorda ja alahindas seda maksude koorimat, mis lasus prantsuse talurahva õlgadel. Ta eitas talurahva varanduslikku differentseerumist. Oma töödes tuli ta ebaõigele järeldusele, et revolutsioon pole üldse muutnud talupoegade olukorda.

Kuid tema tööd, vaatamata suurtele puudustele, omavad hinnatavat väärtust, sest neis on esitatud rohkesti faktilist materjali talupoegade olukorra, feodaalse mõisa struktuuri, maaomandi jagunemise kohta erinevate ühiskonna klasside ja kihtide vahel.

Prantsuse talupoegade maavalduse üle polemiseeris Lutšitskiga M. Kovalevski (vene kodanlik ajaloolane). Kovalevski oli suurmaaomanik ja mõõdukas liberaal. Poliitiliselt vaadetelt oli ta konstitutsioonilise monarhia pooldaja ning idealiseeris seda.¹

Sellelt seisukohalt lähtus ta ka prantsuse revolutsiooni uurimisel. Käesoleva töö kirjutamisel, on tema töödest peamiselt kasutatud "Talupoegade väikeomandi päritolu Prantsusmaal"². Kovalevski, erinevalt Lutšitskist, oli arvamusel, et Prantsusmaal enne revolutsiooni suurem osa maast kuulus omandina privilegeritud seisustele, kusjuures talupoegade maaga varustatus ajajooksul mitte ei kasvanud, vaid vähenes. Kovalevski eitas suure arvu talupoegade-väikeomanike olemasolu ning kinnitas, et enamik talupoegi kuulus

¹ vt. Французская буржуазная революция 1789-1794, пог. ред. В. П. Бармина и В. В. Пашур. Москва - Ленинград 1941, лк. 716

² originaali tiitel: М. М. Ковалевский, Французское землевладение мелкой крестьянской собственности во Франции. С.-Петербург 1912.

mitte väikeomanike kategooriasse, vaid igaveste pärilike rentnike hulka. Selles küsimuses oli Kovalevski tõeale lähemal kui Lutšitski.

Vene ajaloolastest, kelle töid on kasutatud käesolevas töös, tuleks nimetada P. Kropotkinit. 1914. aastal ilmus vene keeles (1909.a. ilmus järgnevalt nimetatud töö prantsuse keeles) tema töö "Suur Prantsuse revolutsioon". Selles töös kajastub tema kui anāhisti-narodniku maailma-vaade.

Kuid oma töös on ta siiski ilmekalt näidanud rahvamas-side osa revolutsioonis, kuigi ta seejuures sugugi ei mõista jakobiinide diktatuuri revolutsioonilist ja organiseerivat osa.

Mis puutub teiste, nagu prantsuse ja saksa ajaloolaste tööde kasutamisse käesoleva töö kirjutamisel, siis on sealt faktilist materjali vähem võtta olnud, kui nõukogude ja vene kodanlikelt ajaloolastelt, kuna saksa ja prantsuse ajaloolaste tööd omavad rohkem kirjeldavat-analüüsivat iseloomu.

Eraldi on vajalik märkida väljapaistva prantsuse ajaloolase Marc Bloch'i (1886-1944) tööd "Prantsuse agraarajaloo iseloomulikud jooned".¹ Marc Bloch kuulub prantsuse progressiivsete ajaloolaste hulka. Ta on kirjutanud rea väljapaistvaid töid.² Eelpoolnimetatud töös annab Bloch

---

¹ М. Блох, Характерные черты французской аграрной истории. Москва 1957

² vt. Ljublinskaja ülevõtte M. Bloch'i teose nomenklatuuri väljaandele, lk. 5

sügava teadusliku analüüsi kogu agraarkorra arengust kuni Prantsuse kodanliku revolutsioonini. Nimetatud töös, kus püütakse mõista oma maa agraarse arengu seaduspärasust, saavutas autor suuri tulemusi, mis Prantsusmaa revolutsioonieelse ajaloo uurimise ja üldse feodalismi uurimise seisukohalt omab suure tähtsuse.

Lõpuks tuleks märkida, et enamike kodanlike ajaloo teadlaste tööde, oluliseks puuduseks on see, et uurides Prantsuse revolutsiooni põhjusi, nad ei näe kui kaugele ulatuvad selle juured.

Marksistlikele ajaloo teadlastele on selge, et Prantsuse kodanliku revolutsiooni potentsiaali tuleb otsida prantsuse ühiskonnast sellest hetkest alates, kui sündisid ja hakkasid arenema kapitalistlikud tootmissuhted, s.o. alates XVI sajandist. Järelikult 1789-1794. aastate revolutsiooni juured ulatuvad kogu kolmesajandilisse "vana korda". Nõukogude ajaloo teadlane Poršnev kirjutab selle kohta, et kodanlikud ajaloo teadlased juba ligi sada aastat otsivad ja valivad tõendeid selleks, et näitada, et 1789-1794. aastate revolutsioon Prantsusmaal on ainult XVIII sajandi, või isegi tema teise poole arengu tulemus. Seejuures enamik kodanlikest ajaloolastest asub Prantsusmaa ühiskonna ajaloolise arengu suhtes evolutsioonilisel seisukohal, mille järgi olevat Prantsusmaal talupoegade väikeomand arenenud järk-järgult ning siin polevat mingisugust revolutsioonilist murrangut toimunud.¹

---

¹ Б.Ф. Поршнев, *Напоказы восстания во Французии перед Францией (1623-1648)*, Москва-Ленинград 1948, лн. 3

Ühtlasi ei näe nad arengus sotsiaal-majanduslike suhete muutumist, vaid peamiseks arengu põhjuseks peavad nad poliitilis-juriidiliste suhete muutumist. Nad ei hinda rahvamasside liikumisi kui ühiskonna arengut edasiviivat jõudu. Marksistlikud ajalooteadlased näevad aga rahvaliikumistes, eriti talupoegade omas, esmajärgulist faktorit mineviku epohhide majanduse, poliitika ja kultuurielu teaduslikul selgitamisel. Ei saa teaduslikult mitte midagi selgitada mineviku epohhide ajaloos, kui silmapilgukski jäetakse kahe silma vahele seda altpoolt tulevat gigantset jõudu, mille mahasurumiseks ja ohjeldamiseks loodi riigid, religioonid ja igasugused moraali, õiguse ja ideede süsteemid.¹

Nii, soovides uurida suure Prantsuse kodanliku revolutsiooni põhjusi, tuleb vaadelda ja analüüsida sotsiaal-majanduslikke suhteid ja nende arengut.

Kahtlemata on olulisim Prantsuse kodanliku revolutsiooni tekkimise põhjuste uurimisel vaadelda agraarsuhteid ja talupoegade olukorda enne revolutsiooni. Siis saab paljugi enam mõistetavaks.

Prantsuse revolutsioonieelse agraarsuhete ja talupoegade olukorra kirjeldamisel-analüüsimisel on käesoleva töö autor jaganud teema kolme ossa: esimese peatüki sisuks on revolutsioonieelsete põhiliste maakasutamise vormide näitamine, teises peatükis maakasutamise vormidest tulenevate ekspluateerimise vormide kirjeldamine ja nende mõju talurahva olukorrale. Seejuures on pearõhk asetatud just talurahva

---

¹ В. Ф. Папирнов, *Исторические боцематериалы*, лн. 3

sotsiaalmajandusliku seisundi valgustamisele. Need kaks peatükki on aluseks kolmandale peatükile, kus on näidatud talurahva ülestõusude ulatus ja iseloom ning nende tähtsus revolutsiooni küpsemisel ja puhkemisel, ning mis lõppkokkuvõttes viis feodaalsete agraarsuhete likvideerimisele XVIII lõpul.

II

F e o d a a l n e m a a o m a n d j a t e i s e d m a a v a l d a m i s e v o r m i d

Lühidalt revolutsioonieelse olukorra kohta. Kogu keskaja vältel oli Prantsusmaa klassikaliseks feodalismi maaks. Mitte kusagil Euroopas ei saavutanud feodaalsed suhted sellist puhtust ja küpsust kui Prantsusmaal. Võrreldes Prantsusmaal valitsenud feodaalset korda Inglismaa omaga, siis paistab silma see, et feodalism Inglismaal oli vähem püsivam uue areneva kapitalismi ees kui Prantsusmaal.

Inglismaal toimus mõisnike kodanlikustumine, kapitalismi tööstusest tungis sügavale põllumajandusse, mis omakorda võimaldas inglise kodanlusel luua tihedat liitu uusaadliga, kellega koos teostas revolutsiooni. Nendega liitus väheses ulatuses rahvahulki.

Prantsusmaale polnud aga säärane nähtus omane. Siin tuli kodanlusel võitluses feodalismi vastu piirduda vaid ühe liitlasega: rahvaga, mille enamiku moodustasid talupoeg-

lik-linnaplebeilised hulgad. Nii pidi revolutsioon Prantsusmaal paratamatult võtma ereda demokraatliku iseloomu. Oma ülesandelt oli Prantsuse revolutsioon kodanlik, liikumapanevate jõudude poolt rahvarevolutsioon.

Kuna Prantsusmaal kapitalistlikud tootmissuhted väga aeglaselt tungisid põllumajandusse, siis ei saanud siin osagi aadlist etendada revolutsioonis sellist osa nagu Inglismaal. XVII ja XVIII sajandil, nagu sellele eelneval ajajärgulgi, ei tuntud Prantsusmaal kodanlikku omandit, s.o. piiramatut ja tingimatut omandit maale. Kuni revolutsioonini oli valitsevaks feodaalne maavaldus. Sellest tulenesid keerukad feodaalsed agrarsuhted, milliseid kaitses feodaal-absolutistlik režiim. See režiim oli XVIII sajandi viimasel veerandil muutunud piduriks aeglaselt arenevaile kapitalistlikele tootmissuhetele. Eriti takistasid kehtivad feodaalsed agrarsuhted kapitalistlike suhete arengut põllumajanduses. Ent Prantsusmaale, mis oli Inglismaast tööstuslikult vähemarenenud, omas suure tähtsuse põllumajandus, kuna see oli elanikkonnale peamiseks elatisallikaks ning maaga oli seotud rõhuv enamik rahvast.

Uueks faktoriks Prantsusmaa XVIII sajandi majanduses oli tootlike jõudude kasv. Nende aeglane vaevumärgatav areng viis siiski tootlike jõudude muutusele. Elkõige avaldas ta mõju põllumajandusele. Seal jätkuvad, nagu eelmistel sajanditel, võimaluste otsingud tootmise suurendamiseks külvipinna laiendamise teel. Kuid kõrvuti sellega kasutatakse uuemaid meetodeid. Suurkodanlus, ostes feode ja feodaalseid õigusi, asub ka kapitalistlikku laadi majan-

dite loomisele põllumajanduses. Kuid need siiski ei saa laiemalt areneda feodaalsuhete raames. Samuti süveneb talupoegade laostumisprotsess, ja mitte ainult talupoegade, vaid ka feodaalide-aadlike osas kestab laostumine. Toimub kihistumine talupoegade hulgas. Kuid kõik need nähtused, mis ilmnevad XVIII sajandi feodaalsel Prantsusmaal, ei oma veel küllalt jõulist arengut. Ent siiski aeglaselt tekivad eeldused kodanluse tulevaseks valitsemiseks.

Seega XVIII sajandi teisel poolel on Prantsusmaal veel kehtivad feodaalsed vahekorrad, kuid juba täieliku lagunemise olukorras.

Nii omab Prantsuse revolutsiooni põhjuste uurimisel erakorralise koha talurahva küsimus.

1. Priviligeeritud feodaalne maaomand

Nagu juba eespool oli märgitud, kehtis Prantsusmaal XVIII sajandil feodaalne maaomand. Prantsusmaa oli tollal veel agraarmaa: 90 protsenti elanikkonnast (22 miljonit inimest) moodustasid talupojad. Ligi 2/3 maast kuulus kuningale, aadlile ja vaimulikkonnale, 1/3 maast arvestati kolmandale seisusele kuuluvaks, kusjuures 1/3 sellest maast kuulus kodanlusele, kes andis maa väikeste tükkidena talupoegadele rendile või ~~mis~~ olid palgatööd kasutavate farmide omanikud.¹

---

¹ А. Любимовская, В. Трушков и др., Очерки истории Франции. Ленинград 1952, стр. 117

Feodaalsete suhete mõttes eksisteerisid Prantsusmaal põhiliselt järgmised maavaldamise vormid:

1. Allood - franc alleu
2. feood - franc fief
3. sensiiv - censive

Neist allood oli sõltumatu maa, millel ei lasunud feodaalseid kohustusi ega olnud privileege. Selle maa üle polnud senjööri. Sellist maaomandit oli Prantsusmaal XVIII sajandil veel vähe säilunud.

Teised olid sõltuvad maavaldamise vormid.

Priviligeeritud maaomandiks oli feood.

Suurema osa Prantsusmaa kohta kehtis printsiip: nulle terre sans seigneur (pole maad senjööri). Eriti oli see printsiip maksev Põhja-Prantsusmaa kohta. Sisuliselt tähendas see printsiip, et maa kuulub feodaalidele-senjööridele.

Lõuna-Prantsusmaal, kus juhitudi põhimõttest: pole senjööri ilma seadusliku tiitlita, eksisteeris mõningal määral feodaalsetest koormistest vaba alloodi kohaliku tavaõiguse alusel. XVIII sajandil olid feoodid juba oma endise poliitilis-juriidilise tähtsuse kaotanud.¹ Feood oli maavaldus, mis oli seotud eriliste eesõigustega, mida üldiselt nimetati senjööriaalseteks õigusteks. Feoodist sõltusid teised feoodid ja sensiivid (hinnusmaa).

Nii oli feoodiga seotud kasulikud õigused, mis tõid tulu senjööriale. Tuleb märkida, et oli ka feode ilma

---

¹ И. Брок, Характерные черты французской аграрной истории, стр. 156 жж.

maata, need nagu rippusid õhus, kust tuleneb ka nende nimetus "õhkfeoodid". Niisugused feoodid kujutasid endast teatud õigusi liigmaksudele kindla maa-ala kõigilt või mõnedelt maatükkidelt.

Nii kujunes olukord, nagu märgib Karejev, et mittevabal maal oli korraga kaks omanikku. Ühel neist oli nn. *dominum directum* õigus, teisel *dominum utile* õigus. Tegelikult maavaldajaks üldises mõttes peeti seda, kellele kuulus *dominum utile* õigus, kuid tema õigus ei olnud täielik, kuna ta pidi veel tunnustama oma sõltuvust teisest, keda nimetati *seigneur direct*'iks kellele tuli maksta teatud kohustust.¹

Sensiivi kasutajaile aga ei läinud see korda, kas see isik, kellest sõltus tema maa, oli teatud maa-ala omanik või rippus selle feood õhus, mille alusel ta maksis hinnust. Sensiivi valdajale oli vaid tähtis teada, et tema maa oli allutatud feoodile ja et see kandis nimetust "senjööriaalne". Kuid mitte alati ei olnud sensiiv otseselt sõltuv feoodist, sest iga sensiivi-valdaja võis tema kasutuses olevat maad edasi rentida ning hoopis teine asi oli vallata säärast maad.²

Mida siis kujutas endast senjööria (feood) XVIII sajandil?

Kuninga absolutisliku võimu tugevnemisega oli senjöörialt ära võetud rida õigusi; poliitilisi ja administratiivseid, peamiselt oli piiratud senjööride kohtuõigust, siiski

---

1 H. U. Kapub, lk. 26 jf.

2 Tealsamas, lk. 33-34

jäi talle peamine - päris mõisa jurisdiktsioon ja sellega seotud kasulikud õigused (droits utiles).

Senjööride õiguste ulatus ja vorm oli väga erinev eri provintssides, kuid nende olemus oli ühesugune. Üldiselt võiks siin loetleda järgmisi põhilisi õigusi: banaliteetid, õigus ilma pärijateta või omanikuta jäänud varandusele, õigus võtta temast sõltuva maa müügi, ostu või vahetuse korral maksu, õigus kehtestada mitmesuguseid teisi makse, nõuda erakorralist tegu (poolriikliku iseloomuga) jne. Kõik see oli seotud senjööriaga, kõik see kord tugevneb oma avaldustes, kord nõrgeneb ning kestab kuni revolutsioonini.¹

Nii oli senjööria nagu riik riigis, mis oma õiguste ja maksudega, oma eriametnike ja määrustega andis tunda allutatud elanikkonnale kõigis oma negatiivsetes külgedes. Suurem osa Prantsusmaast oli kaetud säärase senjööriatega, kusjuures säilusid veel vanad suhted varasemast perioodist: üks senjöör sõltus teisest, säilus vana hierarhia, kindlustades ühtedele senjööridele kasulikke õigusi teiste senjööride suhtes, kes neist sõltusid.

Tuleb tähendada, et senjööria ja senjööri otsene maaomand ei lange kokku. Nagu juba eespool oli märgitud, võis olla senjöör, omada senjööriat, ent samal ajal ei tarvitsenud senjööril olla jalatäitki maad (õhkfoodid). Sageli omas senjöör ainult poollagunenud lossi, kus oli endale ululuse leidnud senjööri rentnik või tema maksukoguja, samal

---

¹ И. В. Мухоморов, Крестьянство во Франции XVIII в. Курса гл. 11 по истории дворянства Франции, том 2, Москва 1911, стр. 256

ajal võis aga senjäär olla senjööri valdaja. Võis olla ka nii, et omati aadlimaad, mitte aga senjööri õigusi.

Lutšitski märgib, et sageli võib kaebekirjades kohata kaebusi või kadastriraamatuis viiteid selle kohta, et keegi omab senjööri, kuid tal pole lappigi maad. Inimesed, kes säärase senjööriate sõltuvuses olid, olgu see siis aadlik, kodanlane või talupoeg, pidi maksud toimetama senjööri lähema rentniku või maksukoguja kätte. Sel juhul kujutas senjööri õigust koguda makse teatud maa-alalt. Nii hertsog Noaille, üks rikkamaid omanikke Limousinis, sai sissetulekuid hiigelsummades, seejuures asusid tema enda maad hoopis teistes kihelkondades ning nende suurus ulatus vaid 600 arpentini ¹ ja seegi oli enamasti halb maa. Sissetulek sellelt maalt moodustas vaid 1/10 kogu ta üldisest sissetulekuist.²

Prantsusmaal, erinevalt Kirde-Saksamaast, Taanist ja Inglismaast, olid aadlike suured isiklikud domeenid laiali paisutatud paljude kihelkondade vahel.

Enne revolutsiooni Põhja-Prantsusmaal, Picardies oli üheks suuremaks maaomanikuks krahv Gomez, kelle domeeni suurus ulatus enam kui tuhande hektarini. See oli aga laiali paisatud 14-es kihelkonna vahel.³

---

1 1000 arpent = 1/2 hektarit

2 u. B. Lyriuskuu, Крестовники, лк. 259

3 Sealsamas, лк. 262

Sama lugu Picardiès oli ka vähemate domeenidega. Maaomandid 400-500 ha suuruses oli jagunenud 5-8 kihelkonna vahel.¹

Sama pilt esines Kesk-Prantsusmaal. Lõuna-Prantsusmaal suuri aadlimaavaldusi ei ole, keskmiselt ulatus nende suurus 150, 200, 300 arpentini. Suurimad maavaldused siin ei ületa 600-700 arpenti.² Maade killustatuse osas on pilt sama, mis Põhja- ja Kesk-Prantsusmaal.

Killustatuse nähtus esineb ka kodanlaste käes olevate maade osas. Kodanluse hulgast suurteks maavaldajaks olid peamiselt riikliku tegevusega seotud isikud. Need olid enamasti riigi maksurentnikud, administratiivametnikud, kohtunikud, advokaadid jne. Tööstusega tegelevatel suurkodanluse esindajail ei olnud suuri maavaldusi, nende maavaldused ulatusid keskmise aadliku maaomandi suuruseni. Iseloomulikuks oli see, et kodanluse poolt ostetud senjööriad koondusid peamiselt suurte tööstuskeskuste, linnade ümber. Need asusid lähemal säärasele suurtele linnadele nagu Pariis, Toulouse, Baurdeaux jt.

Prantsusmaa vaimulikele, aadlikele ja kodanlusele oli iseloomustav veel see, et nad ise^{ei} majandanud oma maatükke, vaid andsid selle enamasti rendile või pooleterale. Nii Lutšitski esitab näite, et Limousiis 112-st aadlikust-maaomanikust, kes kokku omasid 40 tuhat arpenti maad, majandasid ise oma maid vaid 13 aadlikku ning nende maatükkide

---

1 u. B. Myrnykin, Крестьянство, lk. 262

2 Sealsman, lk. 262 - 263

suurus kokku ulatus 1150 arpentini.¹

Samasugune nähtus ilmneb ka Põhja- ja Kesk-Prantsusmaal. Ka siin ainult väike osa mõisnikest majandab ise oma domeene. Enamik suuri ja keskmisi maaomanikke-aadlikke ja kodanluse klassist pärinevad maavaldajad ei elanud oma mõisates, vaid kas siis Pariisis, Versailles'is, või siis nende mõisatele lähemal asuvais kindlustes ja linnades.

Tavaliselt rentisid mõisnikud oma domeeni välja, või siis teatava summa eest teatavaks ajaks renditi välja oma maadelt saadavad sissetulekud.

Aadlimõisade organisatsioon, mis otseselt olid mõisnike-senjööride isiklikuks domeeniks, oli omalaadne. Aadlike maaomand jagunes põhiliselt kahte ossa:

1. maa, mida omanik ise majandas
2. maa, mis anti harimiseks välja ühel või teisel viisil. Esimene osa maast, nn. reserves, koosnes suuremas osas sellest, et siia kuulus loss, aed, aas, peaaegu alati mets, kui seda oli senjööri maadel. Põlde harilikult reserves ei olnud. Need anti rendile.

Ühe tüüpilise näitena võib tuua hertsoginna de la Rocheguyon'i senjööria, mis asus Pariisi lähedal.

Tema kõrgemaks süsereeniks oli kuningas, kellest sõltusid tema senjäärvaldused. Tema senjööria keskuseks oli Laroch-Guyonne'i kihelkond, millega liitusid teised kümned kihelkonnad kummalgi pool Seine'i jõge. Tema kui senjööri

---

1 Ч. В. Лысенков, Крестьянство, стр. 264

võim haaras 10 tuhande arpenti suurust maa-ala. Seal omas ta kõrgemat, keskmist ja alamat jurisdiktsiooni. Viimasele neist oli allutatud kõik hertsoginna senjöörias elavad isikud, oli see siis talupoeg, aadlik või vaimulik. Tema jurisdiktsiooni alla ei kuulunud maad ja isikud, kes vahetult sõltusid kuningast. Laroche-Guyonne'i kihelkonnas asus ta loss aedade, parkide ja alleedega (kokku 16 arpenti). Loss ja aed olid ümbritsetud müüriga, mis piiras 58,5 arpenti suuruse maa-ala. Eraldi asusid veel 2 aeda ja üks domeen, 455 arpenti, mõnede majadega farmerite jaoks, põldudega, mis olid laiali paisatud kogu kihelkonnas. Säärasteid domeene oli tal veel teistes tema senjööriasse kuuluvais kihelkondades. Neid oli tal kokku 16, s.o. rohkem kui kihelkondi, mis temast kui senjöörist sõltusid. Nende domeenide suurus keskmiselt kõikus 59-844 arpenti vahel. Kõik oma domeenid rentis ta osade kaupa välja. Kokku tema isiklik domeen haaras 4755 arpenti maad. Ülejäänud maa ligi 4388 arpenti, s.o. 44% kogu tema senjööriast, oli võõrates kätes: hinnustalupoegade käes, kes peale selle kasutasid veel kogukonnamaid (ligi 650 arpenti).¹

Säärast pilti pakkusid enamik senjööriad Prantsusmaal.

2. Sensiiv

Üheks sõltuvaks maa kasutamise vormiks XVIII sajandi Prantsusmaal oli sensiiv (hinnusmaa), see sõltus senjöörist

¹ И. В. Лизинский, аграрные отношения накануне революции в окрестностях Парижа, журнал истинно-научного просвещения 1915, № 6, Петрозав, кн. 255 ж.

ja oli koormatud feodaalkohustustega. Hinnusmaa kasutajaiks-
valdajaiks olid enamasti talupojad, kuid mõnikord ka kodan-
luse hulgast pärinevad isikud ja vahel aadlikudki. Reegli-
järgi: pole maad senjööri, maa, otseselt või kaudselt, oli
aadlike ning vaimulike omandiks. Selle põhimõtte järgi hoi-
dis aadel oma õigused alal maa kohta ka siis, kui see siir-
dus teiste, mitteaadliku päritoluga valdajaile. Uus valdaja
kasutas maad hinnustalupoja õigustes, olles samuti kohusta-
tud senjöörile maksma kindlaksmääratud ja põhilist renti -
hinnust. Ilma senjööri loata ja senjöörile kindlaksmäära-
tud lõivu maksmiseta polnud kellelgi õigust sensiivi ehk
hinnusmaad loovutada: ta ei saanud seda müüa, parandada ega
kinkida.

Nagu eelmistel sajanditel, nii ka XVIII sajandil an-
dis kuningas maid hertsogite ja krahvide valdusse. Krahv-
konnad jagunesid mitmeteks parunkondadeks, parunkonnad ša-
telläänideks (chatellaine) ning need omakorda eelpoolnime-
tatud alamad liiki maapidamisteks (censive).

Säärane feodaalne hierarhia oli ammugi kaotanud oma
endise poliitilise tähtsuse, kuid see säilis veel kui va-
sallide poolt oma valduste pealt makstavate rahaliste maksu-
de süsteem, kui feodaalse jurisdiktsiooni astmestik. Üle
ühiksa kümnendiku Prantsusmaast oli lülitatud sellisesse
hierarhiasse. Niisugune feodaalne maaomandus moodustaski
feodalismi majandusliku aluse ning oli Prantsusmaal eriti
sügavalt juurdunud. Kõige selle tulemuseks oli, et ainult
pool viljeletavast maast, mõnedes provintsidest 30-60 prot-

senti, kuulus madalamat tüüpi maade (sensiivide ehk hinnusmaade) hulka. Ajaloolane Lutšitski asus seisukohal, et XVIII sajandi Prantsusmaal oli hinnusmaa talupoegade põhiliseks maavaldamise vormiks.

Vastavalt tavaõigusele ei tohtinud senjäär hinnusmaad liita oma domeeniga ja kui hinnustalupoeg korralikult täitis oma kohustused senjääri ees, siis talupoeg ja ta järeltulijad võisid seda maad põlvest-põlve kasutada.

Karejev oma raamatus "Talupojad ja talupoegade küsimus" peatub eriti XVIII sajandi hinnusmaa küsimusel. Selle iseloomustamisel ei jää ta feudistide seisukohale, kes hinnusmaad pidasid talupoja täielikuks omandiks. Karejev asub seisukohal, et revolutsiooni eel on hinnusmaa tegelikult valdajaks talupoeg, mitte feodaal, kuna hinnustalupoeg valdas oma käes olevat maad päritavana ja vöörandamatuna. Kuid samal ajal märgib Karejev, et see talupoja maavaldus (kord nimetab Karejev seda valduseks, kord omandiks) ei olnud vaba, kuna sellele omas senjäär teatud õigusi. Tänu sellele oli talupoeg-sensitäär koormatud raskete kohustustega.¹

Säärane lähenemine sensiivi küsimusele oli Karejevi poolt õigem kui Lutšitski ja Kovalevski vaated. Karejev ei ignoreeri Lutšitski-taoliselt senjääri feodaalset omandiõigust talupoja käes olevale maale ning samal ajal ei piira omandiõigust Kovalevski moodi, kes omandi all mõtles täielikku vaba omandit.

---

¹ H. U. Kapuub, lk. 40 j

Samuti selgitab Karejev oma töös sensiivi kujunemist järgmiselt: isiklikest koormistest vabanenud talupoeg vil- laan saab nüüd võrreldes serviga vabamalt ümber käia ~~oma~~^{enda} käes oleva maaga.

Kuid Karejevi arvates ei ole see talupoegade isikliku vabanemise peamine tagajärg. Kui see nii oleks, siis kõik prantsuse talupojad oleksid aja jooksul muutunud sensiivi valdajaks. Tegelikult ei muutu kõik talupojad sensitööri- deks. Peamiseks talupoegade isikliku vabanemise tagajärjeks on tugeva seose purunemine talupoja ja pärandatava maa vahel. Ta kirjutab, et pärisorjuse olukorras oli põlluhari- ja maaga tugevasti seotud, sest maaomanik pidas maad mitte- millekski, kui sellele ei olnud inimesi kinnistatud, vasta- sel korral poleks pärisori saanud senjööri ees oma kohustu- si täita. Servi vabastamine tähendas mitte üksnes maaoma- niku kui isanda võimu likvideerimist servi üle, vaid see tähistas ka suhete muutumist endise servi ja maa vahel.¹ Servi isikliku vabanemise tagajärjel tekivad järk-järgult "uued suhted", mis väljenduvad selles, et "vaba isik istub mittevabal maal".² Säärane olukord lõi eeldused talupoega- de maatustumisele.

Niipea kui maaomanikud mõistsid, et nende maid saab harida ka ilma pärisorjusliku tööta, siis mõistsid nad ka seda, et neid maid ei saa harida kui talupoeg on varusta- tud maaga. Seepärast talupoegade isiklikule vabanemisele kaasnes talupoegade vabastamine maast ja seda kinnistati vaid vähestele. Karejev kirjutas, et seal, kus pärisorjus-

1 H. U. Kapueb, lk. 115

2 Sealsamas, lk. 14

like suhete kadumine toimus varem ja kiiremini, seal ka kiiremini ja täielikumalt toimus talupoegade eksproprieerimine. Säärane oli Inglismaa talupoegade saatus.¹ Prantsusmaa läks sama teed mööda, kuid siin toimus see aeglasemalt ning talupoegade maatustumise protsess kestis kuni revolutsioonini.²

Selle tagajärjel toimuvad suured muutused: puruneb keskajal valitsenud talupoegade-vaheline majanduslik võrdsus. XVIII sajandil jagunevad talupojad juba kahte põhilisse kihti: need oli "talupojad-omanikud" (nagu Karejev neid nimetab) ja talupojad, kes omasid vaid õuema ning kes seetõttu peavad päeviliste või sulastena töötama.³ Seega talupoegade kihistumise protsess algas juba ammu enne XVIII sajandit. Nii Karejevi arvates tuleb talupoegade kihistumise juuri otsida servide isiklikest kohustustest vabastamisest.

Juriidiliselt jaotati talupoegi kahte põhilisse gruppi: servitude réele - maavalduslik orjes, ja servitude personelle - isikuorjes.

Servitude réele puhul oli talupoeg senjööriist sõltuv seni, kuni ta kasutas tema senjööriasse kuuluvat sõltuvat

---

1 H. U. Kapcev, lk. 115

2 Sealsamas, lk. 115 - 116

3 Sealsamas, lk. 180

maad, kui ta aga sellelt lahkus, vabanes ta ka sõltuvusest.

Servitude personèlle puhul oli talupoeg kinnistatud maa külge ega saanud sellelt lahkuda ning vabaneda isanda sõltuvusest.¹

XVIII sajandi viimaseks veerandiks oli järele jäänud väga vähe talupoegi, kes olid isiklikus pärisorjuslikus sõltuvuses. Neid leidis mõnel määral veel Champagnes'is, Vitry'is, Auveignes'is ja mujal.

Seega oli suurem osa pärisorjuse jäänuseid säilinud servitude réele vormis. Kuid isegi säärast sõltuvust oli puhtal kujul vähe säilinud nagu märgib Karejev.

Revolutsioonieelsel Prantsusmaal kehtivad seadused ja tavad maa küsimuses olid väga mitmekesised ning igas provintsis erinevad. Seepärast senjööri ja talupoegade vahelised suhted on väga keerukad. Nad kujutasid tervet redelit: alates pärisorjuse jäänustest ja lõpetades uusima farmerlusega. Need suhted olid nii keerukad, et teadlased-juristid ei suutnud neid vahekordi lõpuni lahti harutada.

Karejev märgib, et keskaegse senjööri võim koosneb kolmest elemendist: senjäär kui pärisorjade peremees, kui suurmaaomanik ja kui oma valduse valitseja.² Missugune neist elementidest oli määrav, sellele Karejev vastust ei anna ja seda seepärast, et küsimus feodaalsest maaomandist

---

1 H. U. Karejev, lk. 15

2 Sealsames, lk. 25

ei olnud tema jaoks otsustavaks momendiks, kuigi ta seda aimab, feodaali ja talupoja vahelise suhete määramisel. Siit ka tema ettevaatamatu suhtumine sõna "omandisse". Kord nimetab ta serve, kord villaane maaomanikeks, nägemata nendes mõistetes printsipiaalsed vahet. Sisuliselt Karejevi jaoks ei ole tähtis, kas talupoega võib feodalismi ajal maaomanikuks lugeda või mitte. Karejevile on tähtis vaid üks asjaolu: talupoja käes olevamaa on mitte vaba. Seega on arusaadav, et Karejevil jääb kahe silma vahele feodi ja seniivi erinevus. Sellega ta sisuliselt mätsis kinni XVIII sajandi Prantsuse kodanliku revolutsiooni tähenduse, mis likvideeris feodaalse omandi ja feodaalse eksploateerimise. Karejev ei mõistnud feodaalse maaomandi, kui valitsevate klasside käes oleva põhilise tootmisvahendi olemust ning feodaalse rendi spetsiifikat kui talupoegade põhilist eksploateerimise vormi.¹

Karejevi järgi prantsuse talupoegade seisundi ajaloolise arengu olemus seisneb selles, et kõrvuti pärisorjuse kadumisega ja senjööri riikliku võimu nõrgenemisega toimub nn. senjõriaalsete õiguste tugevnemine maale.

Nagu eelpooltoodust selgub oli hinnustalupoeg maa päriilik valdaja, mitte selle omanik. Hinnusmaa kasutaja ei saanud kunagi ennast hinnusest ja sellega ühenduses olevaist juhuslikest õigustest (droits casuels), mida võeti hinnusmaa müügi korral senjööri poolt lahti osta.

---

1 U. Фролова, lk. 326

Ainult mõningatel erandjuhtumil võis hinnusest vabane-
da, kuid siis tuli kuningale tasuda vastavat maksu (droit-
de-franc-fief), millele allusid kõik hinnusmaa valdajad,
kes ostsid feode. See maks võrdus mõnikord ostetava maa-
tüki kahe aasta sissetulekule.¹

Seega hinnus, andes senjööridele alatist tulu, oli tõen-
diks, et aadlikud omavad võõrandamatut õigust maale.

Prantsusmaal enamus viljeletavast maast oli koormatud
kohustustega, mida maksti maaomanikule, vaatamata sellele,
kas maad harisid hinnustalupojad ise või andsid nad omakor-
da selle maa kellelegi teisele kasutada. Sellise süsteemi
tõttu võis ühel maatükil olla mitu valdajat, igauks oma
vastavate õigustega. Seega need talupojad, kellel oli
maatükil päritav valdamisõigus, pidid paratamatult oma töö-
produkti jagama kõrvaliste isikutega.

Karejev arvab, et aja jooksul feood vähenes selleni,
et ta jäi õhku rippuma või muutus võrdlemisi väikeseks maa-
tüki, kuna hinnusmaa võttis üha soliidsema ulatuse tänu
üksikute maatükkide ülesostule.²

Hinnus kui feodaalne kohustus oli levinuim ja haaras
enda alla loonusrendise teised nimetused. Nii iseloomustas
hinnus teatavat maavaldamise vormi, ta oli sensuse-aluse
maa peamiseks tunnuseks.

Kui aga kellelegi näis ebatulus olevat koormistega

---

¹ H. U. Karejev, l. n. 37

² Scalsamas

maa valdamine, võis ta sellest vabaneda erilise akti teel, mida nimetati deguerpissement¹, jättes selle maa senjööri-
le. Enne seda pidi hinnusmaa kasutaja tasuma kõik oma võlad ning ta ei omanud õigust maaparandustöödeks tehtud kulude hüvitamisele. Hinnusmaad võidi ka maksujõuetuse korral võlgade katteks ära müüa.

Kuid senjööri õigused hinnusmaale ei piirdunud ülaltooduga. Hinnuse-aluse maa mittevaba olek väljendus veel teatud eestkostes, millist senjäär omas selle maa suhtes. See õigus polnud küll väga ulatuslik, kuid küllaltki raskes-
ti talutav hinnusemaksjale.

Hinnusmaa valdaja, saades maatüki pärimise teel, pidi erilise formaalse akti näol tunnustama enda sõltuvust senjöörist, mis jällegi oli seotud teatud kuludega. Sama eest-
koste õiguse alusel tuli hinnusmaa ostmisel maksta erilist lõivu, mida nimetati lods et ventes. Mõnel pool lisandus sellele veel teine maks - päranduslõiv (droits de saisine). Sageli kasutasid senjöörid temast sõltuva maa väljaostmise õigust makstes välja kogu varanduse hinna. Sel viisil võis senjäär takistada maa müüki temale mittemeeldivale inimesele. Taolisel korral võis senjäär maa ka endale jätta või anda see edasi kolmandale isikule.

Peale muu omas senjäär õiguse kontrollida hinnustalu-
poja majapidamist eesmärgiga selgitada välja, kas selle valdaja majapidamist ei laosta ega muuda teda maksujõetuks.

---

¹ deguerpissement - kinnisvara maha jätma

Senjäär oli eeskätt huvitatud hinnuse korralikust laekumisest.¹

Niisiis hinnust sai võtta ainult feoodi omanik.

Eriliseks hinnuse vormiks oli veel champart, millel lähemalt peatume talupoegade ekspluateerimise küsimuse juures.

Peale servide ja hinnustalupoegade oli veel sadu tuhandeid talupoegi pärisorjuslikus sõltuvuses säärase maa kasutamise tulemusel, millel lasus nn. "surnud käe" (mainmorte) õigus.²

Nende maade eripärasus seisis selles, et kui maa kasutaja elas sellisel maal teatava aja, muutus ta serviks. Sageli polnud talupoeg isegi teadlik enda serviks muutumisest, mis oli järgnenud "surnud käe" õigusega maatükil teatava aja elamise tõttu.

Voltaire'i ajal mungad Franche-Comte'st jälitasid Metz'is ja Pariisis ühte kuningaametnikku, kes oli sündinud ja nooruses elanud "surnud käe" õigusega maatükil.³

Ja kui servil lubatigi lahkuda "surnud käe" statuudi alla kuuluvalt maalt, kaotas ta õiguse antud maatüki kasutamiseks ja mõnikord pidi koguni osa oma vallasvarast senjäärile jätma.

"Mainmorte" oli feodaalse õiguse järgi pärisorjuse raskeim vorm. Senjäär võis pärisorja surma korral võtta isegi kogu tema varanduse endale, kuna see aga senjäärile

---

1 Н. И. Карев, стр. 41 ж.

2 Французская буржуазная революция, стр. 3

3 Н. И. Карев, стр. 21

endale polnud kasulik, siis tihti leppis taparima tööloomaga enda kasuks.

3. Maa rentimise vormid

Laialdaselt, kõrvuti sensiiviga, oli Prantsusmaal levinud tähtajaline rentimine.

Esines kahe sugust rentimist: esiteks säärased rentimised, mille puhul rentnik maksis raharenti ja mis omakorda jagunesid kolmeks erinevaks allvormiks:

- a) renditud domeeni edasirentimine väikeste maatükkidena mitmetele isikutele
- b) renditud maal farmi loomine palgatöölise kasutamiseks
- c) talupoegade omavahelised väikerentimised.

Teiseks põhiliseks maa rentimise vormiks oli pooleterasüsteem.

Enamasti esines raha eest rentimine koos pooleterasüsteemiga (metayers), sest suured renditud domeenid anti omakorda välja pooletera alusel.¹ Eriti oli pooleterasüsteem levinud Kesk- ja Lõuna-Prantsusmaal.

Säärane maa rentimine näitas kapitalistlike vahekorradade kujunemist maal, kuigi see keerukais feodaalsuhete süsteemis ei arene kiiresti ja vältas tegelikult sajan-deid.

K. Marx, kõneldes farmerite geneesist ütleb: "Mis puu-

---

1 H. U. Krepel, *En*, 119

tub farmerite geneesi, siis võime jälgida seda nii-ütelda samm-sammult, sest see on aeglane protsess, mis kestab palju aastasadu. Pärisorjad ise, kellede kõrval oli ka palju vabu väikeomanikke, olid väga mitmesugustes maaomandisuhetes, ja seepärast toimus nende vabakslaskmine väga mitmesugustes majanduslikes tingimustes".¹

Revolutsioonieelseil aastail ilmneb tendents üle minna hinnussüsteemilt farmerlusele.

Selle kohta kirjutas tuntud vene ajaloolane Kovalveski, et revolutsioonieelseil aastail talupoegade varanduslik kindlustatus mitte ei kasvanud, vaid vastupidi, tunduvalt langes. Selle lähemaks põhjuseks oli Kovalevski arvates mõisnike püüe üle minna oma maade paremale majandamisele mistõttu hinnusele eelistati mõlemapoolset kokkulepitud kindlat rendimaksu.²

Pooleterasüsteemi juured ulatuvad juba kaugesse minevikku, sellesse aega, kui talupojad olid veel pärisoriid. Tõllal, kui talupoeg andis poole saagist härrale, oli pooleterasüsteem feodaalne kohustus maa pealt, ent samal ajal polnud pooleteramees lühiajaline rentnik, kuna oli maa külge kinnistatud ja ta valdus oli pärandatav.

Aja jooksul muutusid vahekorrad. Senjöörid meelsamini rendivad oma domeenid suurfarmeritele, kes siis selle omakorda rendivad edasi tähtajalise pooleterasüsteemi alusel.

---

¹ K. Marx, Kapital, kd. I Tallinn 1953, lk. 645

² М. М. Ковалевский, Орыси селчанстворо Сома
Тарихин. Вестник тлпанор 1911, № 7, Темпыдыр,
lk. 98

Saksa ajaloolane Wolters märgib, et XVIII sajandil levib pooleterasüsteem. Kõigist maarentimise vormidest peab ta levinumaks pooleterasüsteemi, mis arvatakse välja arenenud olevat XV sajandil loomade rentimisest. Ühtlasi lisab Wolters, et kuigi ei saa enam nõustuda Arthur Youngi¹ kinnitusega, mille kohaselt Prantsusmaal olevat enne revolutsiooni 7/8 kogu põllumaast haritud pooleteraviisil, siiski pole kahtlust, et métayage oli XVIII sajandil keskel peamiseks maa rentimise vormiks Prantsusmaal.²

Pooleterasüsteemi juures sageli andis maaomanik pooleteramehele kasutada põllutööriistu, seemneid ja looni. Talupoeg-pooleteramees haris maad ja jagas saaki omanikuga. Vahel arvati siit maksud maha, vahel aga mitte. Pooleteramehed olid majanduslikult väga halval järjel. Karejev märgib, et XVIII sajandil olid pooleteramehed nii vaesed, et osa neist pidevalt võlgnes maaomanikule või siis suurfarmerile. Tihti pidid nad juba enne uut saaki maaomanikult laenama vilja. Mõnel pool vaatasid peremehed pooleteramehele kui päevilisele, keda võib ära ajada millal tahes.³

Karejevi poolt esitatud leiab tõendamist revolutsiooni eel Prantsusmaal viibinud inglise agronoomi A. Youngi reisikirjelduses.

A. Young oma raamatus "Reisid läbi Prantsusmaa aastail

---

¹ *Inglise agronoom, kes reisis Prantsusmaal aastail 1787-1790*

² *Ф. Вольберг, Опыт по изучению аграрных отношений и аграрного быта во Франции 1788 - 1790 гг. Москва-Петербург 1923, лк 121*

³ *Н. И. Кареев, лк 121*

1789-1790"¹ kirjutab, et pooletera-viisi rentimist leitud kõikjal. Varandusega inimesed rendivad endile suuri maatükke, milliseid nad väikeste tükkidena pooletera alusel edasi rendivad. Selle kohta on ta palju kaebusi kuulnud la Marche's, Berry's, Poitou's ja Angoumois'is, Ioglognes'is, Limousin'is, Anjou's, Provinces'is, Bretagne'is ja teistes kohtades.²

Edasi kirjutab ta, et Champagne'is antakse palju maatükke rendile $1/3$, tavaliselt aga $1/2$ saagi eest. Harilikult annab omanik ka töölooma ja poole seemnest, pooleteramees harib maad oma tööriistadega ja maksab ka maksud. Mõnes provintsis võtab omanik poole maksudest enda kanda. Normandias, Falaise'i lähedal nägi ta pooleteramehi ka neis kohtades, kus seda kõige vähem oodata võis, nimelt majapidamistes, kus omanik ise maad majandas. Selle tulemusel oli neis majapidamistes maa äärmiselt halb harimine võrreldes sama provintsis teiste maadega.³ Ja nagu Young märgib, on niisuguse absurdse süsteemi tulemused hämmastavad. Maad, millised Inglismaal võiks välja rentida 12 livre'i eest, renditakse siin ainult 3 livre'i eest.⁴

Esimesel pilgul näib nagu kannataksid pooleterasüsteemi tõttu maaomanikud. Kuid asja lähemal vaatlemisel võib

---

1 *Sanskritse väljande tiitel:
A. Young, Reisen durch Frankreich und einen Theil
von Italien in den Jahren 1787 bis 1790, zweiter Band. Berlin 1794*

2 *Sealsamas, II, lk. 193-194*

3 *Sealsamas, lk. 194*

4 *Sealsamas, lk. 195*

kergesti märgata talupoegade suurt viletsust ning mõhel pool täiesti tema kerjuslikku olukorda. Berry's tõendati Youngile, et igal aastal on pooleterameest sunnitud enne uut lõikust senjööriilt vilja laenama. Limousin'is vaadatakse pooleteramehele kui töölisele, keda võib ära ajada mil-lal tahes ja kes peab alluma senjööri kõigile kapriiside-le. Arvatakse, et pooled neist on senjööridele suured võlg-lased.¹

Kõik see soodustas maa halba harimist, kuna säärane kindlusetu olukord ei stimuleerinud talupoega maad paremi-ni harima. See vähendas ka maaomaniku sissetulekut ja veel vähem jäi järele talupojale-pooleteramehele.

Seepärast propageeriti tol ajal pooleterasüsteemist loobumist ning soovitati farmerlust, mis oli kindlamini seotud maa rentimise tähtajalisusega kindla rendimaksu eest.

Nagu Lutšitski märgib, olid domineerivaks ajutised, lühiajalised rentimised.

Sääraste lühiajaliste rendilepingute kestvus oli kas 3, harvem 9 kuni 12 aastat. Selle aja vältel kohustus rent-nik maksuma kokkulepitud tasu, nii rahas kui ka natuuras (ühes või teises koguses vilja näol jm.).

Leping kohustas rentnikku, vastupidiselt pooleteramehe-le, kes enamasti maksis maatükilt poole ettenähtud riigi-maksudest, kandma kogu maale langeva maksude summa - nii riiklikud kui ka senjööriile makstavad maksud. Ühtlasi pidi rentnik maatükki harima maaomaniku poolt näidatud maahari-

---

¹ A. Young, lk 195

mise süsteemi järgi. Selles oli täpselt ette nähtud külvi-
korrad: missugune põldudest läks missuguse külvi alla ja
missugune põlluriba pidi jääma kesaks, parandama aiad,
korrastama tiigid ja kaevud omal kulul jne. Rentnik pidi
vastutama ehituste eest, mis said kannatada tulekahjust
või mõnest teisest põhjusest. Rentnik ei saanud ka mingit
hüvitust hoonete parandamise ja melioratsiooni tööde¹ eest.

Nii kõik kulud ja raskused langevad rentniku kaela.
See kõik oli lisandiks, mis veel vähem kui pooleterasüs-
teem kindlustas maa kasutamise rendilepingu tähtaja lõppe-
miseni. Ja seda sel ajal kui rentnik ei saanud maaomaniku
poolt mingit avanssi seemnete, loomade jne. näol.

Lutšitski märgib, et seadus ei garanteerinud rent-
nikule midagi, ei andnud mingit hüvitust maa paranduse
eest.²

Kui rendilepingu tähtaeg lõppes, siis maaomanik võt-
tis vastu nimekirja alusel maa, farmi ning kahjustused, mis
olid tekkinud, pidi välja maksma rentnik. Ühtlasi nõudis
maaomanik, et kogunenud ja kasutamata sõnnik jääb temale.

XVIII sajandi vältel, eriti selle teisel poolel, ilm-
neb tendents, et maaomanik püüab naturaalse tasuga suuren-
dada rahalist sissetulekut. Talupoeg, kellel maad polnud
või kellel seda vähe oli, pidi seda juurde rentima, kuna
muidu ta poleks saanud üldse eksisteerida.

---

1 M. B. Myrnikov, Krestiansko, lk 274-275

2 Scalsamas, lk 275

Esines sääraseid juhuseid, kus rentnik võlglasteks jäi või laostus. Tihti peab rentnik maksujõuetuse tõttu loobuma renditud maast ja satub kerjuste ridadesse.

Lutšitski esitab andmeid, kus enam oli levinud säärane maa rentimine. Eriti levib see Põhja-Prantsusmaal. Laonnais' provintsis kogu aadlile kuuluvast maast 88% anti rendile väikeste tükkidena, kodanlusele kuuluvast maast 96% (siin on mõeldud ostetud senjööriaid või renditud domeene). Sama pilt on Artois's ja Picardie's.¹

Aadlikud, kellele oli maad kasulikum anda lühiajalisele rendile kui pooleterale, püüavad võimalikult palju talupoegadele välja pressida nii, et sellele jääb vaid hädavajalik ja isegi veel vähem. Siit XVIII sajandi teisel poolel püü üle minna Inglismaa eeskujul suurfarmerlusele palgatööliste kasutamise. See uus, maa kapitalistlik majandamise vorm, ei levi, kuna feodaalsed agraarsuhted pidurdavad selle arengut. Lutšitski märgib, et kapitalistlikke farme leidus mõnel määral Picardie's, Artois's ja Laonnais's, mujal provintsidest esines neid õige harva.²

Ka A. Young kinnitab, et suurmajapidamisi leidus Picardie's, Ile de France's, Beanne's, Artois's ja Normandias, mujal on neid harva.³

Üldiselt rendivad talupojad väikesi maalappe. Eriti

---

1 U. B. Myrnykin, Крестьянство, lk 276

2 Lealman, lk 277-278

3 A. Young, lk 193

levis säärane rentimine seal, kus maapind oli halb ja teised looduslikud tingimused ebasoodsad, milletõttu senjöörid ja suurrentnikud ise ei ole huvitatud maa majandamisest.

Revolutsiooni eel ilmneb üha enam nähtus, kus mõisnikud, võtnud talupoegadelt ära nende endised maad ning tühistanud nende õigused ühismaadele, organiseerisid neil maadel intensiivsema majapidamise, mis oli seotud loomasööda kasvatamisega ja mõnikord rajasid inglise land-lordide eeskujul kultuurheinamaid ja muutsid endised künnimaad karjamaadeks peenvillaste lammaste kasvatamiseks. Hoogsamalt hakkab intensiivne majapidamine arenema siis, kui lubatakse vaba viljavedu provintsist provintsi.

x

Eraldi tuleb kõnelda veel maadest, mis ei kuulunud ei alloodide, ei feoodide, ei seniivide ega mainmorte statuudi alla käivate maade hulka, kuid millised olid samuti sõltuvad maad, nagu kolm viimati mainitud. Need olid metsad, karjamaad ja teised ühisvaldused, milliseid talupojad valdasid kogukondlikult ja milledele omas erilisi õigusi ka senjäär.

Prantsusmaal valdas talupoeg põllu- ja heinamaad õue järgi, karjamaad, metsa ning kõnnumaid kui kogukonna ühismaid. Need keskajast pärinevad kogukondlike maade jäänused esinesid veel revolutsiooni eel. Ent juba ammu algas mõisnike-senjääriride poolt kogukonna maade omastamise püüe.

Prantsuse ajaloolane Marc Bloch märgib, et selle mõisniku püüde põhjuseks on kauba-rahaliste suhete laialdasem areng XVIII sajandil ning seoses sellega tunneb mõisnik huvi loomakasvatuse, eriti lambakasvatuse vastu ning seepärast tahab ta karjamaid kasutada ainult enda huvides. Peale muu arvestas senjäär sellega, et kogukonna ühisvaldustest võib saada mõningat tulu, näiteks: soodest turvast, metsast oli ta huvitatud puitmaterjali tõttu, mis revolutsiooni eel muutus üha kallimaks ning millest võis head sissetulekut saada.¹

Seega majanduslike kaalutluste tõttu püüavad senjöörid ikka enam talupoegadele keelata metsa kasutamise ja rajavad ise ühisvaldustel uudismaid, tarastavad karjamaid, soovides kaitsta noore metsa kasvu küla karja eest.

16. ja 17. sajandil püüab valitsus pidurdada kogukonna-
maade haaramist, sest riiklik võim kartis kogukonna-
maade kadumise tagajärjel kaotada osa oma sissetulekuist, mida
ta sai talupoegadelt. Nii 1669. a. teeb valitsus ettepane-
ku jagada kogukonnamaad kahte ossa: 1/3 jääks mõisnike,
2/3 aga talupoegade kasutada. Seda nimetati triiažiks. See
abinõu siiski ei suutnud pidurdada kogukonnamaade haara-
mist nagu nähtub 1789 aasta kaebekirjadest.²

Sest ega asjata ei esita Chatillon-sur-Ceche'i kihel-
konna elanikud (Remes'i provints) kaebekirjas oma nõudmise:
keelata senjööridele kogukonnamaade haaramine ja selle

---

1 M. Блон, лн. 243

2 M. M. Ковалевский, Французское крестьянское движение в Провансе. С.-Петербург 1912, лн. 42

üleandmine võõrastele isikutele.¹

Talupojad, eriti kehvemad, avaldavad ägedat protesti kogukonnamaade haaramiste vastu.

Pahameelt talupoegades tekitas eriti see, et mõisnikud haaranud kogukonnamaid endi kätte, rendivad need välja isikutele, kes kogukonnas ei elagi. Sellist nähtust ilmnes Bretagnes'i ja Rennes'is ja mujal. Rentnikud tarastavad renditud maatükid ega luba talupoegadel seal oma loomi karjatada. Eriti levis säärane praktika 20-30 aastat enne revolutsiooni. Sageli polnud talupojal oma karja kuhuigi saata.

Samuti esines kaebekirjades avaldusi, et senjäär ei luba kogukonna kõnnumaadel uudismaad teha. Talupoegadele oli aga uudismaade tegemine üsna kasulik, sest selle eest ei tulnud 20 aasta jooksul makse tasuda. Nii Bretagne'i provintsi Daumagain'i kihelkonna talupojad kurdavad, et senjäär ei lubavat neil kogukonnamaadel uudismaad teha teisiti, kui nõuab kõrget ühekordset tasu, mis tunduvalt ületab coutume'ides ette nähtud sada sou'd ja igaaastase tasu 10 sou ulatuses.²

Seepärast mõnede talupoegade kihtide hulgas tekib isegi soov: ära jagada kogukonnamaad või muidu annab senjäär need võõrastele rendile. Ja juba enne 1793. aastat ning Rahvuskonvendi seadusandliku tegevuse ajal tõstetakse üles kogukonnamaade likvideerimise küsimus.

---

1 *Глобал история в коммунальных и материялах, наг
реганурун Н. Дунура и В. Данура. Москва 1934, лк 113*

2 *М. М. Кобачевский, Французское право, лк. 49-50*

Kovalevski märgib, et kaebekirjade põhjal võib öelda, et juba enne revolutsiooni likvideeriti kogukonnamaade ühiskasutamine Pariisi ümbruses asuvatel kuningamaadel, Kesk-Prantsusmaal, Saksa Lothringis ja Sevenne'ide mäestik. Need jagatakse mõisnike ja talupoegade vahel.¹

Loomade vaba karjatamisõigus nurmedel, pärast lõikust viljapõldudel keelatakse seaduslikus korras, kohati keelatakse täielikult ka metsakasutamine või siis tunduvalt piiratakse. Talupoegadele ei lubata ka enam metsas loomi karjadata.

Ent kaebekirjad näitavad ka seda, et paljudes kohtades püsib metsade, aasade ja teiste ühisvalduste kogukondlike kasutamine, samuti loomade karjatamine põldudel (pärast lõikust) kuni uue külvinil Normandias, kus põllundus võttis intensiivsema iseloomu, kostub kaebekirjades häáli kogukonnamaade jagamise poolt. Nii La Hay Bellefond'i kaebekirjas, Cotentini baijaažis, avaldatakse soovi kogukondlike maade ja varanduste lõplikuks jagamiseks kihelkonna elanike arvu järgi. Soovi põhjendatakse sellega, et siis on võimalik maad paremini harida ja see on maavaldajale kasulik. Ja nagu Kovalevski tähendab, esinevat taolisi kaebusi ka teistes kaebekirjades. Samas, Cotentini baijaažis (Normandia), keelatakse vee- ja metsadeadministratsiooni erikorraldusega (5. jaanuarist 1788) talupoegadele riigimetsade loomade karjatamine, tuulemurru ja vit-sade kogumine. Sääraseid keelde esineb ka Orleannais'i

---

1 M. M. Kobauevanin, Труды охоты, стр. 50

baijaažides.¹

Enamasti aga talupojad protesteerivad säärase keelude vastu. Mitmel pool Prantsusmaal kerkib üles kogukonnamaade jagamise küsimus ning põldudel pärast lõikust loomade karjatamise keelu küsimus.

Prantsusmaa idapoolsetes provintssides muutus kogukonnamaade küsimus väga teravaks. Nii Lothringi talupojad on kogukonnamaade jagamise vastu. Põhjendatakse seda sellega, et talupoegade maatükid asuvad laiali (üleribasus) ning seepärast pole paljudel kogukonnaliikmeil mingit kasu kogukonnamaade jagamisest, sest paljudel juhtudel jäävad jagatud maatükid eemale maasaaja seniomatavaist maatükkidest.² Niisugune maatükkide laialipaisatus oli tingitud kogukonna- ja jaosmaade süsteemist, kusjuures ühele ja samale perele eraldati maaribad sama mõisamajandi erinevail põldudel.

Metz'i ja Nancy baijaaži Bermering'i kihelkonna talupoegade ja senjööri vahelkord teravneb eriti seetõttu, et viimase 50 aasta jooksul polevat senjöör lubanud külaelanikele metsast kütet ega ehitusmaterjali tuua. Külaelanikud leidsid aga, et tava kohaselt on neil selleks õigus.³

Muidugi mitte korruga ei võta senjöörid talupoegadelt metsa kasutamise õiguse. See toimus järk-järgult.

Mõisnikud hakkavad ühiskarjatamise takistamiseks oma põlde tarastama. Üldse revolutsiooni eel ilmneb püüe muuta

---

1 M. M. Kobarebenin, Труды хомогенные, lk. 52-53

2 Sealsamas, lk. 52

3 Sealsamas, lk. 59

feoode domeenideks, kuna kauba-rahaliste suhete arengu mõjul hakkavad mõisnikud üha rohkem huvi tundma oma maade otsese majandamise vastu või siis rendivad maad kontsentreeritult välja.

Kuid mis lähemale revolutsioonile, seda enam esineb ka talupoegade hulgas soove kogukonnamaade jagamiseks. Säärase nähtuse juures tuleb silmas pidada talupoegade kihistumist. Nii tuleb siin arvesse võtta majanduslikult tugevamat talupoegade kihhi (laboureur), ehk teisiti nimetatult "kündjad", ja kehviktalupoegi - sulaste ja päeviliste kihti. Väga sageli oli talurahvas kehvemal osal - ainult õue-aiamaal, mis ei võimaldanud äraelatumist. Nagu inglise diggerid, nii ka XVIII sajandi Prantsusmaal, hakkavad sulased ikka enam kogukonnamaade jagamist nõudma kõigi kihelkonna elanike vahel. See oleks neile võimaldanud saada põllumaad uudismaade näol. Kaotatud karjamaade asemel oleksid nad loomi karjatanud pärast lõikust põldudel ja pärast heinakoristamist heinamaadel.

Karejev märgib, et oli ka vastupidi, kus kehvemad talupoegade kihid olid kogukonnamaade jagamise vastu, kuna ei tahtnud karjamaadest ilma jääda. Ta kirjutab: "Muuseas, XVIII sajandil, ... paljudes kohtades jagati kogukonnamaad, hävitati ühiskarjamaad loomadele, tarastati põlde ning likvideeriti sel viisil vaine pature.¹ Selle tulemused kogukonna vaestele liikmetele, olid sellised nagu kardeti. Kehvikud pidid oma loomad ära müüma..., selle tulemusel muutus piimatoit luksuseks isegi lastele, lihahind tõusis

---

¹ vaine pature - karjamaade kogukonnelik kasutamine

kohutavalt ning kehvikud meenutasid kahetsusega aegu, mil omasid loomi."¹

Üldiselt olid aga kogukonnamaade jaotamisest huvitatud keskmikud ja jõukamad talupojad, küla poolproletaarsed elemendid olid enamikus selle vastu.²

Karejev arvab täiesti võimaliku olevat, et sellise kogukonnamaade usurpeerimise tulemusena paljud külad säilitasid vaid vähesel määral kogukonnamaid, näiteks 2, 4, 6 arpenti.³

Veel lihtsam oli senjööriil-mõisnikul talupoegi ilma jätta õigustest metsale ja seal loomade karjatamisele, kuna XVI sajandist alates püüti senjööride poolt levitada arvamust, nagu kujutaksid kogukonnamaad endist vaid senjööri poolt talupoegadele ajutiselt loovutatud maid, mida neil on nüüd õigus tagasi võtta.

Samuti olid kogukonnamaade jagamise poolt kodanlikest kihtidest pärinevad maavaldajad-rentnikud. Ilmselt vanad kogukondliku korra jäänused pidurdasid intensiivse põllunduse arendamist.

Lõpuks tuleb mainida, et Prantsusmaal eksisteeris veel üks omapärane maa kogukondlik kasutamise viis, mida keskajal arvatavasti esines sagedasti, kuid XVIII sajandi tei-

---

1 H. U. Karejev, lk. 128-129

2 Ф. Бураков, lk. 156

3 H. U. Karejev, lk. 75

sel poolel oli veel haruldaseks nähtuseks.

Karejev kirjutab, et coutumes'des ja feodaalsetes traktaatides võib kohata kirjeldusi, kus näidatakse hinnuse ja teiste koormistega maksustatud maatüki kuuluvust korraga mitmele isikule, kes valdavad jagamatult teatud maatükki. Säärastel puhkudel loovutas senjäär maatüki hinnuse eest mitmele isikule. Siin ühiselt hariti maad ja ühiselt ka lõikus kasutati: ühine põld ja ühine elamu, ühine töö ja ühine toit. Karejev toob selle kohta näite Auvergne'i provintsisist.

Külakese, kus elab perekond Guittard, nimetatakse Pinoni külaks. 1788. a. juulis... ta kujutas endast perekonda nelja haruga või nelja majapidamisega, kus naiste ja lastega kokku oli 19 inimest. Põllu- ja teisteks töödeks oli mehi vähe ning seepärast oli neil veel 13 töölisi, mille tulemusel oli seal elanikke kokku 32 inimest... Kõik kogukonnaliikmed valivad endale pea, kes saab vanema nimetuse ning tehakse kogu perekonna isaks ja kes peab hoolitsema kõige üle, mis perekonnasse puutub.¹

Edasi kirjeldab Karejev, et kõik töötavad ühiselt, elavad koos, söövad ühe laua taga, omavad ühesuguse rōivastuse ning kõik elatuvad ühisest tulust. Vanem teostab ostu- ja müügioperatsioone, määrab igapäevase töö, vaatab kõige järele, mis puutub elamusse, aiasse, põllundusse, karjasse...

Ühele naistest on usaldatud karja eest hoolitsemine,

---

¹ H. U. Kapub, lk. 144-145

köök, rõivaste ja pesu eest hoolitsemine... Tema juhib teisi naisi, nagu vanem mehi. Naisvanem valitakse samuti häälteenamusega, kuid teda ei valita kunagi meesvanema perekonnast - kuritarviduste ärahoidmiseks. Mis puutub varandusse, siis seda siin kunagi ei jagata, - see on siin põhiliseks seaduseks. Keegi midagi ei päranda, keegi midagi ei jaga, nii abiellumisel või mõnel muul juhul. Kõik, mida nad seljas kannavad, valmistatakse naiste poolt. Kõik vajalikud tarbeesemed tehakse ise, ostetakse ainult rauda ja soola.¹

Säärased perekondlikud-kogukonnad olid vaid üksikud oaasid lagunevate kogukondlike jäänuste seas.

Kuidas oli XVIII sajandi Prantsusmaal jagunenud maa erinevate ühiskonnaklasside vahel ning millise määrani ulatus maade killustatus?

Selle küsimuse uurimisel kasutasid vene ajaloolased Lutšitski, Karejev, Kovalevski peamiselt 1789. aasta seisuste kaebekirju ja maksunimestikke.

Igas provintsis, igas kihelkonnas, igas külas oli maa erinevalt jagunenud, tingituna mitmesugustest teguritest.

Põllumajandus Prantsusmaal omas äärmiselt killustatud iseloomu nii maade paigutuse kui maatükkide suuruse mõttes. Senjööride domeenid olid laiali paisatud erinevaise kohtadesse, neid renditi välja farmereile, kes selle jaotatult edasi rentisid. Samuti on maa ka pooleterasüsteemi

---

¹ H. U. Kageb, lk. 145-146

juures äärmiselt killustatud.

Säärane väikeste maalappide viisi harimine oli nuhtluseks Prantsusmaa põllumajandusele ja üldse pidurdas intensiivse põllunduse arengut. Põllumajandusliku maa äärmine killustatus ei võimaldanud maad harida kõrgemal agrotehnilisel tasemel. Muidugi madalal astmel oleva agrotehnika põhjuseks olid eeskätt feodaalsed igandid maavaldamise suhtes ja sellest tulenevad eksploateerimise vormid, mis rängalt rõhusid Prantsusmaa talupoegi ja kellel äärmise vaesuse tõttu polnud võimalik üldse mõeldagi maa paremale harimisele. Feodaalsete vahekordade tõttu ei olnud talupoeg ega ka maad omandanud linnakodanluse esindaja huvitatud intensiivsest maaharimisest. Kehtiv agrarsuhete süsteem ikka rohkem hakkab pidurdama põllumajanduse arengut. Veel enam, põllumajandus läheb vastu üha kiirenevale langusele. Viljasaagid olid halva harimise tõttu väga madalad, kehtis kolme- ja kaheväljasüsteem. Tõsi, kaheväljasüsteemi oli tunduvalt vähem ja levinud peamiselt Lõuna-Prantsusmaal.

Halva maa harimise tulemuseks olid sagedased kohutavate tagajärgedega viljaikaldused ning millede all eeskätt kannatas just talurahvas.

Maa jagunemise osas üksikute ühiskonnaklasside ja kihtide vahel, pakub Prantsusmaa väga kirjut pilti.

Kuid üldiselt oli pilt selline, et talurahvale langes vaid väike osa maast.¹ Suurmaaomand haaras aga 4/5

---

1 H. V. Kapueb, lk. 185

Prantsusmaa territooriumist. Seejuures ei tohi unustada, et Prantsusmaal ei haritud maad suurmajandite kaudu nagu Inglismaal.

Prantsusmaal on domineeriv väikemajapidamine. Karejev kirjutab, et Turgot sõnade järgi olevat päritavate jaosmaade valdajate maatükid isegi nii väikesed, et nende valdajad on kihelkonna vaeste kirja kantud.

Ka A. Young märgib, et talupoegade suure viletsuse põhjustab maa äärmine killustatus. See killustatus ulatub niikaugemale, et paljud omavad sellise maalapi, kus kasvab ainult üks viljapuu.¹

Saksa ajaloolane Wolters sasus samuti seisukohal: suurema osa põlluharijaist Prantsusmaal moodustavad väikesed ja kesknised (alla 30 morgeni²) maavaldajad. Ühe talu-pere käes oleva maa suuruse suhte protsent on vähem või suurem, olenevalt sellest, millises ulatuses oli ühes või teises provintsis arenenud ümbertöötlev tööstus. Eriti oli väikestes maatükkidega talupoegi Laonnais's, Normandias ja Kesk-Prantsusmaal Orleannais'is. Burgundias koguni 46% külaelanikest olid väikeste, 5-40 morgeni suuruse maatükki-de kasutajad, kusjuures ei ole arvesse võetud neid, kelle-del oli maad alla 5 morgeni (aiad, hoonetealune maa). Wolters kirjutab, et raskete maakasutamise tingimuste tõttu, üha enam sulab talurahva hulgast välja poolprole-taarseid elemente. Paljud talupojad on ränga koormise tõttu

---

1 A. Young, lk. 192

2 morgen = 27,65 aari

sunnitud oma maad ära müüma või loobuma renditud maast.

Burgundia kogukondades Boux ja Prenais'i pisipere-
mehed, moodustasid, kui siia mitte arvestada viinamarja-
kasvatajaid, rohkem kui 33% külaelanikest, ligi 20% nendest
ei omanud, peale hurtsiku-aluse maa, mingit maatükki. Sää-
raseid kääbusmajapidamisi oli rohkesti ka Île-de-France'is.
Nii 1768. a. Ragou kogukonna elanike kasutuses oli kokku
500 morgenit maad, mis jagunes 2962-eks väikeseks partsel-
liks.¹

Muidugi ei suutnud väikesed maalapid anda talupojale
raskete feodaalkoormiste juures sellist sissetulekut, et
sellest oleks saanud toita ennast ja oma peret. Nende väi-
keste maalappide valdajad üha enam proletariseeruvad (seda
märgivad Kerejev jt.) peavad paratamatult minema lisatee-
nistust otsima, kes senjööri-mõisniku või küla jõukamate
talupoegade juurde, sulaste ja päevilistena.

Ka Kovalevski kirjutab: "Vähese maaga talupojad on
sunnitud maad juurde rentima, et kuidagi ennast ära toita,
kuid mõisnike nõudmised rendi osas laostavad talupoegi täie-
likult. Maa annab vähe saaki, rent aga kasvab. Seetõttu
vähesemaaga talupojad ei saa enam isegi riigimakse tasuda.
Samuti peab sulane oma maalapikesest loobuma, eriti kui
juhtuvad olema põuaaastad, ning teenima omale paljaste kä-
tega 20-sou'd päevas".²

Nii Prantsusmaa ühiskonna kõige madalamal astmel olid

---

1 Ф. Баронье, кн. 11 ж.

2 И. И. Хобанович, Орепу, кн. 107-108

sulased (manouvriers) ja päevilised (journaliers), kel polnud üldse maad või siis omasid ainult õue-aiamaa.

Mida lähemale revolutsioonile seda enam areneb talupoegade maatustumine ja nende muutumine poolproletaarteks. Selle põhjustasid vanad agraarsuhted ja rasked feodaalsed koormised. Tuleb tähendada, et talurahva maatustumine Prantsusmaal toimus erinevalt Inglismaast. Siin otseselt ei kihutatud talupoegi maalt minema aga teostatud massilist tarastamist, vaid talupoegade eksproprieerimine toimus üha suurenevate riigimaksude ja senjõriaalsete koormiste kasvamise tõttu. See oli aeglasem, pikaldasem ning piinavam protsess.

Olgu lisatud, et vene ajaloolane Lutšitski asus aga seisukohal, et Prantsusmaal ei olewat talurahva maatustumist toimunud ja prantsuse talupojad olewat juba enne revolutsiooni olnud väikemaomändikud. Sellele seisukohale vaidlesid vastu Karejev ja Kovalevski. Sel puhul kirjutas Kovalevski: "Mis puutub talupoegadesse, siis nad polnud maaomanikud nagu püüab Lutšitski väita ja tõestada, vaid ikkagi feodaalse maa pärilikud rentnikud ning nende käes olev maa oli koormatud feodaalkohustustega."¹

Karejev, vaieldes vastu prantsuse ajalooteadlastele Dareste de la Ch^{ar}vanne'i ja Donioli põhimisele teesile, mille järgi talupoja isiklikule vabanemisele olevat kaasnenud maaomanikuks saamine, ütleb: "Talupoja vabanemisele pärisorjusest kaasnes tema vabanemine maast..."²

---

1 M. M. Kabanetski, Orepur, lk. 99

2 H. U. Karejev, lk. 115

Õigetel seisukohtadel on muidugi Karejev ja Kovalevski, mida kinnitavad ja tõestavad nõukogude ajaloolased Tarle, Manfred jt.

Revolutsiooni eel ilmneb üha sügavamale arenev talupoegade kõhistumine. Kujuneb välja külakodanlus, kes püüab eksploateerida oma küla teisi talupoegi.

Revolutsiooni eel intensiivistub enamiku talupoegade vaesumine.

II

Talurahva eksploa- teerimine

Eelpooltoodust selgus, et XVIII sajandi teisel poolel kuni revolutsioonini on ikka veel valitsevad vanad, kesk-aegsed feodaalsuhted. Säärased feodaalsed maa kasutamise viisid tingisid ka vastavais vormides talurahva eksploateerimise.

Suurem osa prantsuse rahva tööviljast kasutasid oma huvides feodaal-absolutistlik riigiaparaat, valitsevad klassid, aadel ja vaimulikkond ning osa linnakodanlusest.

Prantsuse talurahvas ägas raskete riiklike ja senjööri-aalsete maksude koorma all. Areneb üldine majanduse, eriti põllumajanduse kriis, kui ka kogu feodaal-absolutistliku korra kriis.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Majanduslikust seisukohast lähtudes võib Prantsusmaa talurahva kohustusi XVIII sajandil käsitada kui ühtset suurust, kui feodaalrendi kogumassi. See koosnes neljast eba- võrdsest osast:

1. tsentraliseeritud rent riigimaksude näol
2. senjõriaalrent
3. kirikukünnis
4. "konstitueeritud" rent liigkasuvõtjaile.

Selle feodaalse rendi kogumassi jaotuse suhe nelja pre- tendendi vahel oli küllaltki pingelise võitluse põhjusta- jaks.

Tuleb meeles pidada, et selle rendi kogumassi piir, mille ekspluateerivad klassid omastasid, seisis lõpuks sel- les, et talupojalt ei võidud rahas siiski rohkem välja pressida kui summa, mida ta sai oma saaduste müügist. Tahes- tahtmata pidid ekspluateerivad klassid arvestama sellega, et osa (muudugi väiksem) põllumajandusest saadavast tulust jääks tootjate taastootmiseks.

Peale selle ilmneb XVIII sajandil, tugevamalt kui eel- mistel sajanditel, talupoegade varanduslik differentseeru- mine.

Ikka rohkem esineb talupoegadevahelist maarentimist, maata ja vähesemaaga talupoegade palgatöö kasutamist tekki- va külakodanluse (külakõrtsmikude, kaupmeeste, senjööri maksukogujate jt.) poolt.

Alates XVIII sajandi 30-daist aastaist kaasneb kapi- talistlike tootmissuhete arengule pidev põllumajandussaa-

duste hindade tõus, mis tunduvalt halvendas laiade rahvahulkade majanduslikku olukorda. Suur osa maaomanikest püüdis seda hindade tõusu enda kasuks kõige paremini ära kasutada. Seetõttu on revolutsiooni eel märgata talupoegade ekspluateerimise tugevnemist. Puhtfeodaalsetele ekspluateerimise vormidele lisanduvad veel talurahva ekspluateerimise kapitalistlikud vormid.

Kirde-Prantsusmaal ja Pariisi ümbruses paljud senjöörid liidavad ja kontsentreerivad oma hajali olevaid maaomanditükke. Kohati aeti väikerentnikud-talupojad hoopis mine-ma senini nende kasutuses olevailt maalappidelt, ja luuakse kapitalistlikku laadi farme. Kuna aga feodaalne raharent ei suutnud XVIII sajandilgi veel vabaneda naturaalse rendi jää-nustest, siis seda vähem oli võimalik laialdane talupoegade kapitalistlik ekspluateerimine. Kuid ikka teravamaks muutub vastuolu feodaalse korra ja arenevate kapitalistlike toot-missuhete vahel, mis lahendatakse 1789-1794. aastate kodan-liku revolutsiooni tulemusel.

Kuid kuni revolutsioonini püsib suurema osa elanikkon-na feodaalne sõltuvus ja feodaalne ekspluateerimine.

Kuni revolutsioonini säilitas kuningavõim oma feodaal-se päritolu: kuningas, nagu eelmistel sajanditelgi, vaatas endale kui esimesele prantsuse aadlikule, oma võimule kui sellisele, mis seisab samadel alustel nagu senjööride kõik õigused. Riiklik võim esindas täiel määral valitseva-te klasside, vaimulike ja aadlike huve ning oma sisepolii-tikas lähtus see nende huvide kaitsmise seisukohast.

Kuid XVIII sajandil pidi prantsuse absolutistlik võim arvestama uue majanduslikult juba kaunis võimsa klassi, linnakodanluse huve.

"Absolutistlik monarhia", ütleb Marx, "tekib üleminekupehidel, kui vanad feodaalsed seisused laostuvad, kesk-aegne linnakodanike seisus aga kujuneb nüüdisaegseks kodanluse klassiks ja kumbki tülitsevaist pooltest pole veel omandanud ülekaalu teise suhtes."¹

Et mõista selle väite tõelist tähendust, on vaja selgesti kujutleda osa, mida etendab riik ajaloolises arenemises marksismi rajajate seisukohalt.

"Et riik on tekkinud klassivastuolude ohjashoidmise vajadusest; et ta ühtlasi on tekkinud nende klasside kokkupõrgetes, siis on ta reeglipäraselt kõige võimsama, majanduslikult valitseva klassi riik ja see klass saab riigi abil ka poliitiliselt valitsevaks klassiks ning omandab seega uusi vahendeid rõhutada klassi mahasurumiseks ja eksploateerimiseks.

Nii oli antiikaja riik eeskätt orjapidajate riik orjade vaoshoidmiseks ja feodaalriik aadliorgan päris- ja sunnismaiste talupoegade vaoshoidmiseks, kuna uusaegne erandriik on abinõu palgatöö eksploateerimiseks kapitali poolt."² Nii kirjutab Engels ning sealsamas lisab ta, et "erandina esineb ajajärke, kus võitlevad klassid saavutavad säärase jõudude tasakaalu, et riigivõim kui näiline

---

1. K. Ulapne, Ф. Мерноу, Советский, ноябрь, 1955, lk. 306

2. F. Engels, Революция, социализм и государство, Таллинн 1946, lk. 171

vahendaja nende vahel saab ajutiselt mõlema klassi suhtes teatava iseseisvuse. Nii on lugu XVII ja XVIII sajandi absoluutse monarhiaga, mis vastamisi tasakaalustas aadlit ja kodanlust."¹

Siit muidugi ei järgne, et riik võib olla klassidest kõrgemalseisev organisatsioon, Siin on vaid tegemist sellega, et valitsusvõim on teatava määranis iseseisev, laveerides kahe klassi, aadli ja töusva kodanluse vahel. Kuid riik jääb endiselt teatava ühiskondliku klassi, Prantsusmaal XVIII sajandil aga vaimulike ja aadlike, võimutsemise tööriistaks. Marx ja Engels kirjutavad, et tingimused, mille juures võidakse kasutada teatud tootlikke jõude, on tingimuseks ühiskonna teatud klassile, kelle sotsiaalne võim, mis on väljakasvanud selle klassi varanduslikust olukorrast, leiab iga kord endale praktilis-ideelise väljenduse vastavas riiklikus vormis.² Nii Prantsuse absolutistlik monarhia XVIII sajandil teostab uueks kujunevaks ühiskonnas, kus pidevalt kasvab kodanluse majanduslik tähtsus, põhiliselt siiski poliitikat, mis kaitseb aadlit tügevneva kodanluse surve vastu, seda ühest küljest, Feisest küljest aga kasutab feodaal-absolutistlik võim riiklikke sunniabinõusid oma sissetulekute suurendamiseks ja võtab riigimaksude näol feodaalrendist, nii-öelda, kontsentreeritud kujul, mitte ainult talupoegadelt, vaid ka kodanluselt, seejuures aga soosides kodanlust, kes on kaubanduse ja töötuse edendajaiks.

---

1 F. Engels, *Perikonna, erandluse ja riigi tekkimine*, lk. 171-172

2 K. Маркс и Ф. Энгельс, *Немецкая экономия*. Москва 1956, lk. 70

Kuid, Marxi sõnade järgi, kõige selle juures „paistis finantsiline, kaubanduslik ja tööstuslik sotsiaalne pealisehitus ehk, õigemini, ühiskondliku ehitise fassaad... pilkena peamise tootmisala (põllumajanduse) mahajäänud, tardunud seisukorra ja tootjate nälgimise üle.”¹

Prantsuse absolutistlik monarhia ei osutanud mingit hoolitsevat tähelepanu põllumajandusele ja talurahvale, kui peamisele tootjale, ning seega saagis ise seda (majanduslikus mõttes) millel ta istus.

Kõige ilmekamalt kajastub see riigi maksupoliitikas, mis revolutsiooni eel muutus talurahvale üha rängemaks koormaks.

Asume vaatlema millistes vormides feodaal-absolutistlik riik eksploateeris talurahvast.

Esimesena hakkab silma asjaolu, et vana režiimi finantsüsteem kujutas endast pidevalt ja kiiresti kasvavat maksukoormat, mis lasus talurahval, ja mis proportsionaalselt ei vastanud rahvusliku tulu kasvule. Karejev märgib, et revolutsiooni eel võib taluraha kaebekirjadest leida suurel hulgal kaebusi maksude suurenemise kohta.²

Karejev esitab andmeid taille'i³ ja pearaha ehk kapitatsiooni suurenemise kohta. 1789. aastal sai riik taille ja kapitatsiooni näol sissetulekut 110 miljonit livre'i, 30 aastat varem ulatus nende maksude summa 93 miljoni liv-

---

1 K. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения. Ленинград 1948, стр. 321

2 H. U. Karejev, lk. 167

3 Taille püsonille oli isinemas, kuid määrati ainult majapidamisest suurem. Tänu Prantsusmaal kehtis taille riik, millel manustamisel võeti arvesse varandus. Tähtselt provintides, oli taille 3-10 korda väiksem.

re'ini, kuna 1715. aastal oli see summa kõigest 66 miljonit livre'i.¹

XVIII sajandil kehtestas riik veel uusi makse ja lisakohustusi, nii et eelpooltoodu ei anna maksudekoorma kasvust täit pilti. Arvestati välja, et 1715-1775.aastate jooksul kasvas riiklike maksude kogusumma kahekordseks.²

Teisest küljest olid maksud äärmiselt ebaühtlaselt jaotatud. XVII sajandi lõpul sai riik kolmandalt seisuselt maksude näol 137,7 miljoni livre'i, privilegeeritud klassidelt vaid 44,5 miljonit livre'i. Aja jooksul, vastavalt sellele kuidas maksud kasvasid, ikka enam suurenes see osa maksudekoormast, mis langes eesõigusteta rahvahulkade õlgadele.³

Vaimulike ja aadlike üheks peamiseks privileegiks oli täielik või osaline maksudest vabastatus. Mõningatel juhtumitel maksid privilegeeritud riigile vaid ühte või teist maksu, kuid palju vähem kui kolmas seisus. Näiteks taille'd ühte raskemat riigimaksudest, ei maksnud vaimulikud ega aadel.

Juhul, kui aadlik omas mitteprivilegeeritud maa, siis oskas ta peagi vabaneda taille'ist.

Sama lugu oli ka kapitatsiooniga. Teoreetiliselt pidid seda maksu maksma kõik, tegelikult kujunes olukord selliseks, et aadel maksis kapitatsiooni õige vähe; kuna seda kasseeriti sisse elukoha järgi, siis oli aadlil väga kerge varjata oma tegelikku varanduslikku seisukorda.

---

1 H. U. Kapeel, lk. 168

2 Sealrames

3 Sealrames

Karejev märgib, et Turgot sõnade järgi vähenes privileeritute poolt makstav kapitatsioon miinimumini, kuid mitteprivilegeeritudel selle eest kasvas kapitatsioon pea-aegu summani, mis võrdus taille'iga.¹

1695. aastal, mil kehtestati kapitatsiooni tariif, vähenes aadli poolt makstav kapitatsioon $3/4$ ja mõnel pool isegi $5/6$ võrra, samal ajal aga mitteprivilegeeritudil kasvas kapitatsioon 10 korda.²

Nii Nemours'i kolmanda seisuse kaebekirjas kirjutatakse, et aadlikud maksid kapitatsiooni näol vaid $1/100$ oma sissetulekuist, kuna samal ajal maksid talupojad kapitatsiooni $1/11$ oma sissetulekuist. Samasugune suhe kapitatsiooni osas oli aadlike ja talupoegade vahel Île-de-France'is, Orleannais's.³

Aadlikud ja vaimulikud jätsid pidevalt oma maksud maksmata, ning see ka palju kergemini unustati ega nõutud neilt seda hiljemgi sisse,

Mis puutub kahekümnendikku (vingtième), kolmandasse otsesse riigimaksu, siis maksis aadel ainult poole, vahel isegi ainult kolmandiku sellest, mida nad maksma pidid. Karejev märgib, et kaebekirjades esineb avaldusi selle kohta, et vaesed on selle maksuga raskemini koormatud kui privileeritud, kelledele tehakse järelandmisi.⁴

---

1 H. U. Kapue, lk. 170

2 Scalsamas

3 Scalsamas

4 Scalsamas, lk. 171

"Kahekümnendik" oli viieprotsendiline maks kõigilt omandi sissetulekuilt, kaasaarvatud ka maaomand, mis kuulus aadlile ja vaimulikule. Seda maksu püüti kehtestada juba 1750. a., kuid aadli opositsiooni tõttu see tookord tühistati, kuid hiljem see maks uuesti taastati.

"Kahekümnendik" kehtestati "kümnendiku" asemel, kuid varsti suurenes see juurdelisamiste tõttu veel kahe "kahekümnendiku" võrra + lisa 4 sou'd ühe livre'i kohta esimesest kahekümnendikust. Sel teel XVIII sajandi lõpuks muutus "kahekümnendiks" 16-protsendiliseks tulumaksuks, mis põhimõtteliselt kehtestati kõigile, faktiliselt aga langes selle koorem mittepriviligeerituile, peamiselt talupoegadele.¹

Vaimulikud aga oskasid kapitatsioonist täielikult vabaneda asendades seda vabatahtlike annetusega (don gratuit), mis oli võrdlemisi tühine. Lõpuks kujunes nii, et 1789.a. nad seda üldsegi ei maksnud.²

Mitmed provintsid, millede olid štaatid "aboneeritud" neist otsestest riiklikest maksudest (taille, kapitatsioon, "kahekümnendik") makstes fiskusesse iga aasta kindla rahasumma. Nii näiteks oli privilegeeritud olukorras Artois'i provints. Provints ostis ennast pearahast vabaks, makstes igal aastal riigikassasse 220 tuhat livre'i. Maksnud selle summa, kasseeriti see sisse provintsi elanikelt. Seejuures jagati see summa ebavõrdselt erinevate sei-

---

1. H. U. Hünnefeldt u. g. p., *Flanazoe myremoevo socraabue Appaonoo Baryeaka 6 1789. r.* Kueb. 1911, lk. 52

2. H. U. Kapueb, lk. 171

suste vahel. Peamise osa sellest maksid talupojad. Samuti ostis Artois'i provints ennast vabaks ka "kahekümnendikust".¹ See privileeg aga sugugi ei kergendanud talurahva olukorda, kuna jõukad maksumaksjad, kel oli štaatides mõju, näitasid oma sissetulekuid väiksemaina tegelikkusest.² Nii kogu otseste maksude koorem langes kolmanda seisuse õlgadele, kuid ka siin jaotus see äärmiselt ebaühtlaselt.

Mitmed talurahva "kaebekirjad" kurdavad, et linna- ja külakodanlased omavad suuri varandusi, kuid maksud on neil õige väikesed. Mida jõukam, seda vähem maksab.³

Jõukad kodanikud, nii linnas kui külas, oskasid sidemetete ja mõju kaudu vähendada või hoopiski vabaneda maksukoormast.

Juba taille'i jaotati väga ebaühtlaselt erinevate kihelkondade vahel. Rouen'i provintsis mõned kihelkonnad olid neli korda raskemini maksustatud kui teised kihelkonnad. Champagne'is maksavad ühed kihelkonnad 100 livre'i suuruse sissetuleku pealt 54 livre'i ja 15 sou'd, teised aga samalt summalt 71 livre'i ja 13 sou'd.⁴

Ka edasine taille'i jaotamine ühe külaelanikele oli väga ebaühtlane. Jõukamad talupojad püüdsid oma majandusliku olukorda varjata, teistel juhtudel püüdsid senjöörid oma

---

1 H. U. Durand, lk. 51-52

2 Sealsamas, lk. 53

3 H. U. Neveu, lk. 171

4 Sealsamas, lk. 173

farmereid-rentnikke säästa maksude maksmisel ning avaldasid mõju maksukogujaile.

Karejev märgib, et maksude äärmise ebahühtlase jaotuse tõttu on raske selgust saada sellest, kui suure osa oma sissetulekuist maksis talupoeg riigile.

Burgundias maksud riigile moodustavad $\frac{1}{3}$ kogu sissetulekust, Champagne'is kõiguvad need 54% ja 71% vahel, Île-de-France'is ulatub see 42% lähedale, Auvergne'is on see üle 55% mõni kord aga 85% sissetulekuist. Pidevalt maksustati nii, et 1 livre'i kohta tuli maksta 11 sou'd ja 7 denier'd s.o. enam kui 55%. Kuid küllalt oli sääraseid juhuseid, kus maksud ületasid talupoja sissetuleku maast. Otseste maksudega maksustati ka neid, kel üldse polnud mingit kinnisvara. Nii päeviline Toulousains'ist, kes teenis 10 sou'd päevas, maksis kapitatsioon 8, 9, 10 livre'i, Burgundias sulase taille ja kapitatsioon ulatus 18-20 livre'ini.¹

Peale otseste maksude olid kehtestatud veel mitmesuguseid teisi kaudseid makse (maksud tarbeesemeilt). Nende suurus sõltus maksuderenditaja äranägemisest, kes riigile makstud summa püüdis suurte kasumitega tagasi saada. Nii, et isegi Necker oli neid sunnitud "skandaalseiks" nimetama.

Seepärast ei olnud kaudsed maksud talupoegadele vähem koormavad otsestest.

Kaudsed maksud enamasti renditati maksurentnikele.

1

H. U. Kapueb, lk. 124

Rahva poolt kõige vihatum oli soolamaks (gabelle). Riigi poolt oli seadusega kindlaks määratud, kui palju peab iga elanik soola sööma, ning selle hind oli rangelt kindlaks määratud. Seejuures oli mindud absurdsuseni. Kogu Prantsusmaa teeritoorium oli soolamaksu järgi jaotatud kuude ringkonda.¹ Soolamaksu ringkonnad jagunesid veel suurteks ja väikesteks soolamaksu ringkondadeks (les pays de grande et de petite gabelle). Kuid oli ka provintse, mis olid end soolamaksust vabaks ostnud või siis esines täiesti maksustamata provintse.² Säärane ebaühtlane soolamaksu jaotus tekitas soolaga alakaubitsémise.

Nii oli ennast osaliselt soolamaksust vabaks ostnud Artois' provints.³

Soolamaksu ebaühtlase jaotuse tõttu kujunes olukord, kus ühes soolamaksuringkonnas pidi üks elanik ostma soola kuue ja poole livre'i eest, seejuures üks kvintaal⁴ soola maksis 62 livre'i. Teises soolamaksu ringkonnas pidi üks elanik soola ostma 19 ja 1/2 livre'i eest, makstes kvintaalist ainult 16 livre'i.⁵

Tegelikult müüdi soola mitu korda kallimalt tema omahinnast, soolamaksust rikastusid määratult maksurentninud. Talupoeg oli aga selle, eluks nii hädatarviliku saaduse,

---

1 H. U. Kéroul, lk. 175

2 H. U. Kéroul, lk. 55

3 Scalvamas, lk. 54

4 1 kvintaal = 100 kg

5 H. U. Kéroul, lk. 175

tarbimisest ema kalliduse tõttu sagedasti sunnitud loobuma ning püüdis seda hankida kontrabandi teel. Siis aga alustasid tegevust soolamaksuametnikud, algasid toored läbiotsimised, konfiskeerimised ja karistuste määramised, millele järgnesid tõelised löömingud ja koguni ülestõusud.

Soola kasutamisel oli ette nähtud rida piiramisi. Paja ja potisoola ei tohtinud kasutada soolamiseks. Selle eeskirja rikkumisele järgnes konfiskeerimine ja trahv 100 eküü ulatuses.¹

Kõige enam pahameelt avaldati just soolamaksu suhtes.

Tunduvaks kaudseks maksuks oli veinimaks (aides). Makse veinilt ei võetud kogu riigi ulatuses. Osa provintse oli sellest maksust vabad. Viinamarjakasvatajad ei tohtinud oma rikalikust saagist järgmise aastani midagi säilitada.²

Peale selle oli veel teisi kitsendusi.

Kaudsete maksudega olid koormatud teisedki tarbekaubad nagu viin, õlu, tubakas, küünlad, vaha, nahkjne. See kõrgendas nende kaupade hindu ning selletõttu kehvemad elanikkonnana kihid pidi nende tarbimisest loobuma.

Nii otsesed kui kaudsed maksud langesid peamiselt talurahva õlgadele.

Peale riigi olid talupoegade otsesteks kurnajateks senjöörid-mõisnikud. Feodaali omandiõigus maale ja tema "seadustatud" feodaalsed privileegid, milliseid valvsalt kaitses feodaal-absolutistlik riik, andsid mõisnikule-senjööri

---

1 Д. Шаиньков, Франция накануне революции по материалам 1789 года. С.-Петербург 1906, лк. 96

2 seal sama, лк. 99

võimaluse talupoegade halastamatuks ekspluateerimiseks. Hinnusmaa kasutajailt-talupoegadelt oli senjööri õigus võtta hinnust. Seepärast talupoeg, olles sõltuv senjöörist, pidi tasuma temale igaveseks kasutamiseks antud maa eest loonusrenti, kas viljas, teistes produktides või rahas. Hinnuse eest loovutas senjäär oma maa talupojale. Hinnus oli üks feodaalse rendi vorme, mille tulemusel talupoeg pidi mõisnikule loovutama $1/3$, harva $1/2$ saagist.¹ Tavaliselt maksti hinnust rahas. Kui talupoeg oli suurtesse majanduslikesse raskustesse sattunud ega suutnud hinnust maksta, võis mõisnik seda ise võtma tulla ning lisaks sellele veel trahvis talupoega. Mis puutub hinnuse suurusse, siis oli see erinev mitmesugustes provintssides, sõltudes kohapealsetest tavaõigustest.

Senjöörile makstavat hinnust korjas tavaliselt erinev senjööri maksudekoguja, kes vajaduse korral nõudis sisse ka trahvirahad.

Peale rahalise rendi (hinnuse) maksis talupoeg sensii- vi kasutamise eest veel erilist põimukünnist, champart'i. Champart oli natuaarne kohustus ja kohati väga levinud. Selle võtmiseks eraldati teatud maatükid talupoja põllul. Neilt maatükkidelt pidi siis talupoeg maksma loonusrenti kindlatel tähtaegadel. Talupoeg maksis champart'i ka siis, kui ta selleks ette nähtud maatükki üles ei harinud. Säärasel korral võttis senjäär champarti arvestamise aluseks saagi, mida ta oleks pidanud saama selle maatüki ülesharimise korral.

---

¹ М. М. Кобаневский, Орысск., стр. 97

Champarti suurus võis olla väga mitmesugune, sõltudes antud kihelkonnas või külas väljakujunenud tavast.

Champart'i suurus ulatus tavaliselt 1/5-ni saagist, kuid ta polnud kunagi väiksem 1/20-st. Karejev märgib, et enamasti maksti champarti 1/4 saagist, kuid selle maksmine oli seotud kahe tingimused: esiteks, pidi talupoeg lõikuse algusest senjöörile 24 tundi ette teatama; teiseks, pidi talupoeg ise champart'i senjöörile kätte toimetama. Karejev märgib, et seepärast me näemegi talurahva kõige raske- mat viha langevat champart'ile. Ning talurahva kaebekirja- des võib alalõpmata kohata kaebusi champarti, mitte aga hinnuse kohta.¹

Paljudes kohtades oli champart'i nominaalselt kümnisest madalam, kuid faktiliselt tegi champarti raskeks selle kor- jamise viis. See, kel oli õnnetus champart'i maksta, ei tohtinud enne lõikusele asuda, kuni senjööri maksudekogu- ja polnud saagi kohta eelarvestust teinud. See takistas vil- jalõikuse õigeaegset algust ning sageli läks seetõttu kaot- si palju vilja. Enne ülejäänud viljalõikamist tuli champart senjöörile kätte viia. Ja nagu märgib Champillon, polnud paljud feodaalsed koormised oma suuruse poolest vähem koor- mavad kui hädad mis tekkisid nende maksmis- ja andmisviisi tagajärjel.²

Prantsuse senjöörid-mõisnikud kasutasid peale kõige

---

1 H. U. Karejev, lk. 49-50

2 D. Ulaunov, lk. 126

muu, nn. banaliteediõigusi: viinamarjapressi, leivaahju, veski, tõupulli, sepikoja jt. õigusi.

Väga suurt kahju tekitasid talupoegadele veel teised mõisnikud privileegid, nagu erandlik jahiõigus, mis röövis talupojalt võimaluse saada lisasissetulekut ja mis tõi kahju talupoja majapidamisele. Need õigused olid talurahva poolt samal määral vihatud kui soolamaks.

Champillon kirjutab, et senjööride banaliteediõigused tekitasid viha mitte seepärast, et nad oleksid ülimalt koormavad olnud, vaid seepärast, et nad tekitasid kahjusid, mis talupojale läks kallimaks maksma kui see koormis ise. See, et talupojale keelati viljajahvatamine kodus käsikivil või oma küla veskis põhjustas suure aja kadu, Vili tuli jahvatamiseks vedada suurte vahemaade taha, kusjuures teede olukord oli väga halb. Sageli tuli veskil veel oodata 2-3 päeva, sest vahel juhtus, et veevähesuse tõttu veski ei saanud töötada. Lisaks muule tuli talupojal veskist vastu võtta halba jahu. Ka tuli leppida mõisnikud pagarite sulitempudega.¹

Eriti koormav ja ebaõiglane oli vilja veskileviimine põlva ajal. Külainimesed ei saanud vahel veskilkäimise tõttu mitu päeva vilja koristada aga mujal lähemal senjöör ka ei lubanud vilja jahvatada ja kui seda vahel lubatigi, siis pidi talupoeg selle loa senjöörile andma osa jahust. Säärased kaebusi esines Nemours'i kolmanda seisuse kaebekir-

---

¹ A. Maunson, lk. 127

jades.¹

Vahel oli aga mõisnik veskid ja leivaahjud välja rentinud. Rentnik muidugi ei jätnud unarusse enda huvisid. Enamasti võttis veski rentnik jahvatamise eest 1/16 osa jahust endale. Leidus ka neid, kes võttis 1/4 jahvatatud jahust endale, nii nagu seda esines Alençon'is ja Bearne'is.²

Eriti protesteerivad talupojad senjööride jahipidamisõiguse vastu, sest see otseselt kahjustas nende põlde ja külve. Jahipidamisõigus, kui seisukohane austav õigus, ei olnud seotud privilegeeritud maaomandiga, vaid otseselt aadli seisusega. Kui mitte privilegeeritud seisusse kuuluv isik valdas feodi, siis võis ta ka jahti pidada, kuid kitsendusega, kuna jahipidamine polnud neile seisusekohane auõigus vaid kasulik õigus. Teistel, mitteprivilegeeritud, oli jahipidamine keelatud, vastasel korral ähvardas neid trahv. Nii Artois'i provintsi Arras' kaebekirjas esineb andmeid, kus mitteprivilegeeritud trahvitakse jahilt tabamise korral: esimese korra eest 100 livre'iga, teisel korral aga juba 200 livre'iga. Kolmandal korral aetakse ta aastaks senjööri maalt minema.³

Lutšitski oma artiklis "Agraarsuhted revolutsiooni eel Pariisi lähistel" märgib, et talupoegade "kaebekirjades" esineb rohkesti kaebusi jahipidamise õiguse kohta. Ta kirjutab: "Mitte jahipidamise faktiise, vaid peamiselt sellest tulenevad tagajärjed, mis eriti tugevasti avaldu-

---

1 Z. Mauerbach, lk. 127-128

2 Sealsamas, lk. 128-129

3 H. U. Munnings, lk. 80

vad Pariisi ja Versailles' ümbruses võrreldes kogu ülejäänud Prantsusmaaga - on see, millele kõigest rohkem koon-
dub "kaebekirjade" koostajate tähelepanu.¹

Peaaegu igas "kaebekirjas" nõuavad talupojad: kas lubada põllud, rohumaad piirata taradega kaitseks metsloomade, jahimeeste ja nende koerte tallamise eest, või kohustada maaomanikke ehitama oma metsade, maade ja jäneseaeda-
de ümber kindlad tõkked. Peale selle esineb Pariisi ümbruse "kaebekirjades" nõudmine: tühistada keeld, mis ei luba talupoegadel küpse vilja koristamist enne ettekirjutatud tähtaega. Prantsumaal, XVIII sajandil, kehtis ikka veel kord, et viljalõikust võis alustada vaid senjööri loal, milline siis kirikus välja kuulutati. Ka nõutakse, et senjööridel ei lubataks kasse ja koeri tappa. See oli kehtestatud selleks, et takistada küla koeri põldpüüde pesi ja mune hävitamast. Lutšitski tähendab, et need kaebused tõepoolest ei olnud liialdatud, seda tõendavad ka kaasaegsete teated ja rida talupoegade ülestõuse, mida nimetati "jahipidamise mässudeks", mis siin võtsid massilise iseloomu. Nii puhkes üks ülestõus 1754. aastal kuninga jahipiirkonnas (capitanerie). Taoline ülestõus toimus ka 1789. aastal, millele kaasnes losside põletamine kogu Prantsusmaal ning mis sai alguse prints Conde' senjööriast. Ülestõusu ajal hävitasid talupojad jahiloomi: jäneseid, põldpüüsid, kodujäneseid jne.²

---

1 u. B. Myruskin, *Архивное исследование*, lk. 242

2 Scalsamas, lk. 242 jg.

Suureks nuhtluseks prantsuse talupoegadele olid ka senjööride tuvilad. Karejev kirjutab, et 1789. aasta "kaebekirjades" leidub rohkesti kaebusi, milledes talupojad kurdavad, et tuvilad neid laostavad. Oli tuvilaid 6-8 tuhande tuviga, kuid talupojal ei lubatud neid tappa kui need suure karjana tulid põllule ja sõid vilja.¹

Peale hinnuse, lühiajaliste rentimiste ja pooleterale antud maade sissetuleku said senjöörid ühekordseid sissetulekuid maksu näol talupoegade hinnusmaa ostu, müügi, kinkimise või pärimise korral. See maks nõudis talupoegadelt igal aastal 36 miljonit livre'i.²

Maa ostu või müügi korral senjööriale makstav lods et ventes, vastavalt kohalike coutumes'ile, kõikus 1/3-1/50 vahel müüdava maa hinnast. Sagedamini võrdus see maks 1/16-1/12-le müügihinnast. Isegi tuntud feodaalse õiguse uurijail oli raske otsustada, kas seda 1/3 või 1/6 tuleb arvestada müügi summalt või üle selle. Sel viisil maa, mida senjäär loovutas talupojale igaaastase rendi ja sellega seotud kohustuste eest, andis talle tunduvat tulu maksude näol maa üleminekul teise isiku kätte. On kaebusi, et hinnus ja lods et ventes mõnikord ei vastanud tavale. Kuid senjööriale oli feoodi omamine küllaldaseks faktiks, et sundida talupoega, kes kasutas sõltuvat maad, täitma kõiki senjööriaalseid kohustusi.³

---

1 H. U. Karejev, lk. 57

2 Uus aeg, j. V. Talle trimet. Tartu 1941, lk. 43

3 H. U. Kõnnuõppus, lk. 66-67

XVIII sajandi teisel poolel oli mõningal määral säilunud ka teotegemine. Kuna suuremas osas isiklikud senjõriaalsed kohustused teotöö näol kuulusid senjõõrile, kes omas kõrgemat kohtuõigust, siis teorenti olid kohustatud tegema kõik senjõriaadis elavad isikud, peale vaimulike ja aadlike. Teotöö kasutamine senjõõri poolt pidi olema dokumentaalselt vormistatud. XVIII sajandil, mil senjõõrid püüavad oma sissetulekuid suurendada, siis mõnikord sundisid nad talupoegi täitma teokohustusi, millele puudus dokumentaalne alus. Nii Arras'i baijaaži (Artois) Rumaucourt'i küla talupojad kurdavad oma kaebekirjas, et senjõõrid põhjendamatult nõuavad neilt teotegemist.¹

Juhul, kui teotegemine oli vakuraamatus näidatud, tuli igal talupojal kanda teokohustusi vastavalt tema poolt haritava maa suurusele, kvaliteedile ja asendile. Seepärast teotegemise päevade arv aastas võis erinev olla vastavalt eelpoolnimetatud tingimustele. Kui lepingus polnud teopäevade arvu näidatud, siis kandsid talupojad kohustust corvé a merci - tegu, mis sagedamini võrdus 12 tööpäevaga aastas. Arras'i kaebekirjas kõneldakse 6-st teopäevast.²

Kui enne teotöö nõudmist, pidi senjõõrid sellest 2-3 päeva talupojale ette teatama. Teotööpäev kestis päikese tõusust loojakuni.

Mõnel pool maksti tegu talupojale rahas välja. Senjõõril polnud teotöö asendamise õigust rahaga. Tegu oli

---

1 H. U. Hunnigoyne, lk. 72

2 Scalsamas

talupoegadele raskeks koormaks ja talupojad nõuavad selle kaotamist või väljaostmise võimalust.¹

Talupojad pidid maksma ka teede- ja sildademakse. Neid maksu ei võinud senjöörid omavoliliselt kehtestada ning neid ei fikseeritud vakuraamatus. Nende kasseerimiseks oli vajalik kõrgema senjööri või kuninga luba, kes nende maksude korjamise loovutas siis senjäärile. Tee- ja sillamaksud olid nagu kompensatsiooniks nende kulude katteks, mis senjääril tuli kanda seoses teede ja sildade korrashoiuga. Nende maksude korjamiseks pandi üles tõkked (senjööride või maksurentnike poolt). Vaimulikud ja aadlikud selle maksu alla ei kuulunud. Talupoeg, kaupmees, kes vilja ülejääke turule viis, pidi iga tõkkepuu ees maksma, kuna tee turuni võis läbida mitme senjööri maa-ala.² See takistas vaba sisekaubanduse arengut. Sääraseid tõkkepuid leidis veel päris revolutsiooni eelgi. Nii senjöörid mitmesugustes vormides ja mitmesuguste maksude näol halastamatult ekspluateerisid talupoegi.

Kolmandaks feodaalse rendi vormiks, mille kaudu kirikud ja kloostrid omastasid osa talupoja poolt toodetud lisaproduktist ja ka osa vajalikust produktist, oli kirikukünnis.

Kiriku ja kloostrite varandused Prantsusmaal olid määratu suured ning neid rikkusid kasutasid tegelikult käpu-

8:

1 H. U. Kunuõnne, lk. 73

2 Tealavmas, lk. 77

täis kõrgemaid vaimulikke - piiskopid ja abtid.

Kirikutele ja kloostritele makstav künnis oli eriti vihatud.

Kirikukünnis oli määratud usukultuse teenrite ülalpidamiseks, kuid tavaliselt ei jäänud see kohalike vaimulike kätte, vaid läks hoopis mõne kõrgema vaimuliku kasuks, kes elas kuskil mujal.

Künnise suurus oli tavaliselt 1/10 osa saagist või vähem, mida talupoeg pidi kiriku kasuks andma. Kui seda loonust võeti peamiselt neljalt vilja liigilt (rukkilt, nisult, odralt ja keralt), siis nimetati seda "Grosse dime", kuid künnist võidi võtta ka teiste põllumajandussaaduste pealt, kui ka loomakasvatussaadustelt. Näiteks: viinamarjadelt, linalt, juurviljalt, villalt jne. Künnise suurus varieerus vastavalt kohalikele tavadele. Künnis võis võrduda 15 viljavihule 200 viljavihu pealt, mõnepool võeti 6 viljavihku 100 viljavihu pealt. Selline künnise erinevus kutsus talupoegade seas esile protestiavaldusi. Eriti eitavalt suhtusid talupojad "erakorralisse künnisse" (dimes insolites), mida võeti liha, villa, lutserni, porgandite, mooni, kanepi, kartuli, tubaka, puuviljade jm. pealt.¹

Vahel tekkis suuri konflikte talupoegade ja vaimulike või nende maksudekogujate vahel, künnise sissenõudmisel. Nii näiteks Atois' provintsis, Annay kihelkonna kaebekirjades pahandatakse selle üle, et künnisekogujad sundisid talupoegi künnist maksma sellistelt produktidelt, milledele

---

¹ H. U. Hunufoorab, lk. 107

naaberkihelkonnas künnist ei võetud.¹

Taolised konfliktid viisid selleni, et kohtuasutused olid kuhjatud asjadega, milliseid oli põhjustanud künnise kogumine.

Künnis oli ammugi oma esialgse eesmärgi, s.o. kohalike vaimulike ülalpidamiseks ja vaeste abistamiseks, kaotanud. Vaimulikele võõrandatud künnise asemel maksid künnisekogujad teatud kindla osa kohaliku vaimuliku ülalpidamiseks. See aga oli nii väike, et kohalik küla vaimulik pidi enda elatamiseks hankima veel muid sissetulekuid. Ainult seal läks künnis kohaliku vaimuliku kätte, kus seda polnud veel enda kätte jõudnud haarata kõrgem vaimulik ja vahel ka ilmalik feodaal.

XVIII sajandi lõpul vaimuliku (kelle kätte künnis ei läinud) palgaks oli 500 livre'i aastas. Kohalik vikaar sai ainult 35 livre'i, mis oli väikene tasu, kui arvestada, et sellest tuli veel vaestele anda. Külavaimuliku peasissetulek oli matustelt, ristsetelt, pulmadel jne.²

Korduvalt avaldasid talupojad protesti künnise ebaõige kasutamise üle. Taheti, et see jääks koha peale, küla vaimulikule ja vaeste abistamiseks.

Keegi põlluharija, nimega Miliar kurdab kirjas Neckerile, et Püha Mauricius nimeline vaimulik Vannes'ist korjas hea künnise, kuid vaestele annab õige vähe leiba. Kirjas

---

1 H. U. Henningson, lk. 107

2 Scalsanos, lk. 110

kirjutatakse, et vaesed peavad kannatama külma ja nälga.¹

Pearaskuseks kümnise maksmisel oli see, kuidas arvestada kirikukümnist: kas enne champart'i või pärast champarti.² See põhjustas samuti palju tülisid kiriku ja talupoegade vahel.

Sel viisil ekspluateeris vaimulik seisus talupoegi.

Lisada tuleks veel, et Prantsusmaa vaimulik seisus oli tihedalt seotud aadliga alates 1516. aastast, kuningas François I poolt sõlmitud konkordaadi alusel, võis Prantsusmaa kuningas vaimulike ametisse määrata oma äranägemise järgi. Seda õigust kasutasid kuningad muidugi aadli klassi toetamiseks. Nii kujuneski välja, et aadlike perekondade nooremad pojad määrati tulusaisse vaimulike ameteisse.

Peale monarhia, aadlike ja vaimulike ekspluateeris talurahvast osa linnakodanlusest, eeskätt liigkasuvõtjad. Kuna talupojad suurte koormiste tõttu elasid väga raskeis majanduslikus tingimustes, siis sageli tuli neil pöörduda, rendi või riiklike maksude tasumiseks, laenupälveteega liigkasuvõtjate poole. Laenuprotsent oli aga väga kõrge ning see laostas talupoegi täielikult.

Tavaliselt toimus see nii, et liigkasuvõtjad andsid talupojale raha laenuks sensiivi tagatisel. Kui talupoeg ei jõudnud laenu tagastada koos kõrgete protsentidega, siis jäi ta oma varandusest ilma ning sattus kerjuste ridadesse.

Kuid linnakodanlus ekspluateeris talupoegi veel tei-

---

¹ H. U. Rapin, lk. 51

² Leclercq, lk. 52

sel teel. Nagu juba eelpool oli märgitud, rentis riik maksudekogumise välja maksurentnikele, kelledeks tavaliselt olid liigkasuvõtjad, kaupmehed jt. isikud. Finantsistide kompaniid maksid puhtas rahas riigikassasse suuri summasid ja said selle eest õiguse koguda, kas aasta või pikema aja vältel, neid või teisi makse koos protsentidega oma kasuks. Tavaliselt oli maksurentnikele lubatud makse 7% võrra rohkem koguda, kui ta ise oli riigile maksnud. Tegelikult pigistasid nad elanikkonnalt makse välja 50-75-protsendilise kasumiga. Nii esinedes riigi nimel. Sel teel liigkasukaubanduslik kapital otsis ligipääsu võimalusi olemuselt feodaalseks ekspluateerimiseks, sest prantsuse kapitalil oli kehtivate feodaalsuhete tõttu väga piiratud võimalused avaramaks tegutsemiseks tööstuses.

Kuna aga Prantsusmaa elanikkonna enamuse ja tootjate põhilise massi moodustas talurahvas, siis osa tema tööviljast läks kodanluse rikastumiseks "konstitueeritud" rendinäol.

Kõige selle tulemusel areneb Prantsusmaa põllumajanduses üha süvenev kriis. Aadlike ja vaimulike klass, kes püüab oma sissetulekuid säilitada endisel tasemel, pressivad põllumajandusest välja maksimumi.

XVIII sajandi 80-dail aastail tekib nähtus, mida ajaloolased hiljem nimetasid "feodaalseks reaktsiooniks".

Enamike provintside mõisnikud hakkasid talupoegadele uusi nõudmisi esitama. Püüdes suurendada feodaalseid kohustusi, taastatakse ammuununenud feodaalseid õigusi.

Mõisnikud otsivad uusi allikaid sissetulekute suurendamiseks, et sel teel pidurdada oma majanduslikku laostumist. Sissetulekute suurendamise põhiliseks allikaks on neile talupoegade eksploateerimise tugevdamine. Mõisnikud-aadlikud, kasutades talurahva hulkade nõrkust, kehtestavad rae-vutseva feodaalse reaktsiooni režiimi. Nad teevad oma erilistele ametnikele, nn. feudistidele, ülesandeks kiskuda unustusehõlmast välja vanu feodaalseid kohustusi, milliseid ammugi enam polnud rakendatud, ja kannavad need vakuraamatuisse. Seejuures kasutavad feudistid igasuguseid nükkeid uute maksude leiutamiseks. Peale muu nõutakse väga karmilt nende andamite ja koormiste täitmist. Suuri trahve maksavad need talupojad, kes õigeaegselt pole oma kohustusi senjööri ees täitnud. Senjäär on endiselt kohtumõistjaks kõigi küsimuste üle, mis on seotud feodaalkoormiste täitmata jätmisega talupoegade poolt. Ikka tugevamaks ja laialatuslikumaks muutub senjööriide ahnus kogukonnamaade järele, et muuta neid maid hinnusmaadeks või tavaliselt väljarenditavaiks põllumaadeks, kust saaks uusi sissetulekuid.¹

Sellele feodaalsele reaktsioonile kaasneb üldine aadli reaktsioon. Feodaalide klass püüab võimalikult igakülgselt ära kasutada oma privileege, oma "loomulikku üleolekut" teiste ühiskonna klasside suhtes: 1781. aastal antakse kuninganoukogu poolt määrus, mille alusel ohvitseri aukraadi võivad saada vaid need isikud, kes suudavad kindlaks teha, et juba neli põlve tagasi on nende esivanemad aadlikud ol-

---

¹ М. и К. Буцнард, Формирование французской нации Москва 1957, стр. 118

nud.

1789. a. peaaegu kõik piiskopid pärinevad aadlike hulgast, samuti nagu kõik Louis XVI ministrid, peale Necker'i. Enamik parlamentidest sulges oma ukseid mitteaadlikele. Kõrgemad aadlikud ei leppinud üksnes sellega, et haarasid endi kätte kõige tulutoovamad ametikohad riigis, vaid ta pidas loomulikuks ka enda täielikku ülalpidamist õukonna juures, kus elati lõbusat ja luksuslikku elu. Kulud õukonnas esitatud 4000-le perekonnale, moodustasid revolutsiooni eel 6-10 protsenti riigieelarvest. See ilmekalt näitab aadlike parasiitlikku eluviisi.¹

Kuid aadlireaktsioonil oli veel teine külg: aadlikud püüdsid taastada oma vanu poliitilisi õigusi, kasutades ära riigi raskusi, mis olid tingitud just selle feodaalsest olemusest.

Ilmub suurel hulgal kirjandust, mis meenutab senjööri endisi suveräänseid õigusi talupoja üle. Propageeritakse asutuste loomist, millele alluks monarhistlik valitsus ja kus siis võimutseks aadel. Selleks peetakse kohaseiks provintside štate, generaalštate ning parlamente.²

Feodaalne reaktsioon ägedalt kaitseb eksisteerivat korra, pidurdades sellega rahvuse progressiivset arengut.

Nii näeme, et mõisnikud-feodaalid parema maaharimise asemel lähevad lihtsamat teed mööda, s.o. talupoegade julmale ekspluateerimisele.

---

1 M. u K. Bunnap, lk. 118

2 Sealbarnes, lk. 118-119

Sellise rännga rõhumise ja kurnamise all muutub talupoegade elu ikka keerukamaks. Teravalt kerkib üles miljoni- te talupoegade äraelatumise küsimus. Sajad tuhanded talupojad viidi äärmise viletsuse piirile. Ikka suurem arv talupeegi jätab maa üles harimata ja lahkub hoopiski sellelt. Kümned tuhanded arpendid head maad seisavad kasutamata. Nii Bretagne'is 2/3 maasta on kesa all.¹ Eriti palju märkmeid on selle kohta inglise agronoomi Arthur Youngi raamat.

Ja nagu Karejev märgib, on maade maha jätmise põhjuseks raske maksude ja feodaalsete kohustuste koorem.²

Samadel põhjustel langeb ka põllumaade harimise tase. Muidugi ei saanud mingeid häid tagajärgi anda Lõuna-Prantsusmaal veel kehtiv kahepõllusüsteem ning see, et maatükke sageli jäeti 7-8 aastaks kesana seisma.³ Valitsus püüdis küll mitmesuguseid abinõusid tarvitusele võtta külvipinna vähenemise vastu, kuid need ebaõnnestuvad täielikult.

Tänu madalale agrotehnikale ja põldude täielikule väjakurnamisele tekivad ikaldused. Sagedased näljahädad on eeskätt tingitud halvast maa harimisest, mille omakorda tingisid kehtivad feodaalsuhted ja talupoegade talumajapidamiste laostumine rännga koormise tõttu. Viljasaagid langevad.

---

1 H. U. Rapueb, lk. 197

2 Lealramas, lk. 198

3 Lealramas, lk. 200

Karejev esitab andmeid vilja tootmise kohta: Louis XIV 72 valitsemise aasta jooksul oli seitse korda vilja saak nii halb, et seda jätkus aastas vaid 6 kuuks. 1760-1790-dail aastail ei ulatunud viljatoodang isegi 1700. aasta tasemeni. On ära märgitud, et 1700-1789. aastate vahel oli kokku 30 näljaastat.¹

Järelikult ei saanud talupojal koguneda mingeid viljagavavarasid. Veel enam, pärast maksude ja koormiste täitmist, jäi talupojale endale vaevalt nii palju, et sai enast ja oma perekonda toita. Eriti halb oli pooleterameeste olukord. Sageli pidid nad vilja laenama, enne uudse vilja saamist.

Sellele kõigele kaasnes omakorda viljaga spekulimine, mis kunstlikult teravdas leivapuudust ja kruvis leiva hinna kõrgele ühes või teises rajoonis.

Kõik see viis selleni, et tervete külade kaupa olid talupojad viidud lausa kerjuslikku olukorda. Igas provintsis oli 5, 10 ja kahekümne tuhande inimese ümber hulkureid: mehed, naised ja lapsed.²

Arvatakse, et revolutsiooni eel oli Prantsusmaal 1,5-2 miljonit täiesti vaesunud talupoega.

Nälga külades muutus krooniliseks ja see kordus lühikeste vaheaegade järele ja laostas ning muutis tühjaks terveid provintse. Talupojad massiliselt lahkuvad kodukülast lootusega leida tööd kuskil mujal - see lootus oli aga asjatu.

---

¹ H. U. Karejev, lk. 201

² Д. Кронинский, Великая французская революция 1789-1793, Москва 1917, lk 16

Linnades samuti iga aastaga kasvab vaeste arv.

Võib arvata, et sääraustes tingimustes talupoja toit oli rohkem kui kasin ja halva kvaliteediga.

Saksa ajaloolane Kuczynski esitab andmeid talupoegade toidu ja elu kohta. "Talupojad elavad tatraviljal, teistel pole aga sedagi ning toidavad endid sõnajala juurtest, mis on keedetud odra- või kaerajahu ning soolaga. Nad magavad õlgedel nende samade riietega, milliseid kannavad päeval ning väljanägemiselt on nad hirmsad. Neil pole mingeid sööginõusid ega mingeid tagavarasid. Kõik annab tunnistust ahastamapanevast viletsusest".¹

See pilt talupoja elust on antud 1687. aastast. Kuid Kuczynski tähendab, kui rasket pilti see kirjeldus ka ei pakuks, olid talupoegade elutingimused veerand sajandit hiljem veelgi halvemad. XVIII sajandi algul võis Prantsusmaa talupoeg lugeda kaotatud paradiisiks neid elutingimusi, milledes elasid nende isad.²

Ka Karejev esitab andmeid talupoegade viletsuse kohta, märkides, et sageli polnud talupojal õiget rõivastki ega kütet oma eluaseme-hurtsiku soojendamiseks. Sageli otsib talupoeg sooja loomade juurest. Paljudes kohtades käisid talupojad paljajalu, kuna polnud mingit võimalust jalanõusid muretseda. Näljaaastail söi aga talupoeg sama toitu,

---

1 - Д. Кузнецкий, Утопия убогих и прыга во Францию. Москва 1950, стр. 3

2 - Лебсан

mida tema vähesed loomadki.¹

Memuaarid ja intendantide aruanded kogu XVIII sajandi vältel, nagu märgib prantsuse ajaloolane Villard, eriti kriipsutavad alla rahva rasket olukorda. Villart oma raamatus "Prantsuse rahvuse kujunemine", esitab talupoja olukorra kohta järgmise katkendi ühelt autorilt: "Pole veel koitnudki, kuid kündja... on juba tegevuses sellega, et külvab meie põlde, harib meie maad, kastab meie aedu. Ta kannatab kuumuse ja külma käes, maksurentnike ja ametnike röövimise tõttu, isegi metsloomade hävitustöö pärast, mil-liseid ta ei tohi omappõllult ära ajada selle maailma kõikvõimsate lõbustuse pärast... Selline on nende inimeste portree, kes moodustavad selle, keda me nimetame rahvuseks, ja kes alati moodustab rahvuse kõige arvukama ja vajalikuima osa".²

Revolutsioonieelseil aastail kadus sageli leib prantsuse talupoja hütist ning talle ei jäänud midagi peale vee ja juurte. Paljud surid nälga. Eriti suur on laste surevus halva ja lastele mittesobiva toidu tõttu.

Karejev arvestas välja, et tolleaegsete hindade järgi kõige hädavajalikuma muretsemiseks oleks talupoja perekonna sissetulek pidanud ulatuma keskmiselt 400 livre'ini aastas.³ Tegelikkus aga pakub hoopis teistsugust pilti.

Nagu oli välja arvestatud, ulatus XVIII sajandil kol-

---

¹ H. U. Kapueb, lk. 205-206

² me n H. Bournapd, lk. 143-144

³ H. U. Kapueb, lk. 208

mandasse seisusse kuuluva ühe perekonna keskmine sissetulek vaid 240-300 livre'ini.¹ Seega sissetulekuist ei saanudki jätkuda isegi kõige hädavajalikuma muretsemiseks. Karejev ütleb, et sellises olukorras oli rahvuse enamuse.²

Teisest küljest raiskas XVIII sajandi prantsuse hellitatud aadel arutu luksusliku eluga hiigelvarandusi igavuse ja lapselike lõbude tagaajamisel. Nagu varemgi, elasid kõrगाadel ja tähtsamad vaimulikud õukonna juures Versailles'is ja Pariisis.

Louis XV ja XVI-aegne õukonna elu muutus üha luksuslikumaks, mis ikka vähem vastas nende sissetulekuile talurahva kurnamisest. Tolle aja mood nõudis, et iga tõeline aadlik, iga kõrgem vaimulik, kes tahtis elada aja nõuetele vastavalt, pidas vajalikuks omada oma isiklikku "Versailles'd", provintsi, kus veetis teatud kindla aja aastast ning pidas seejuures enda kohuseks võistelda luksuse osas õukonnaga. Säärane elu nõudis hiigelkulusid, kuid maadest saadavad sissetulekud ikka vähem ja vähem suudavad neid katta.

Seetõttu pidid nad tahes-tahtmata veetma osa aegastast külalisena kuninga õukonnas. Need "pärilikud kuninga-külalised" said sageli kuninga käest igasuguseid tulusaid ameteid, mis katsid osa nende kulusid.

Nii viimaseil aastail enne revolutsiooni maksti riigikassast 23 miljonit livre'i kuninga venna, Artois'i krahvi

---

1 H. U. Kapell, lk. 210

2 Tealsman, lk. 211

võlgade katteks.¹

1789. aastal moodustasid õukonna kulud 33 miljonit livre'i (enam kui 12 miljonit kuldrubla), seejuures pole siin arvesse võetud heldeid kinke, pensione, mida kuningas jagas kõrgemäile ametnikele.²

Need hiigelkulud raskelt koormasid riigieelarvet, ning riigieelarve defitsiit aina kasvab.

Kokkuvõttes öelda, et talupoegade ekspluateerimine valitsevate klasside poolt ulatus selle määrani, kus talupoeg pidi peale lisaprodukti ära andma ka osa vajalikust produktist. Seega suurem osa talupoja tööproduktist läks feodaalide ja riigi kätte, ning näitab, et põllumajandus oli valitsevate klasside majanduslikuks aluseks. Peale selle oli põllumajandus tervikuna rikkuse allikaks kogu maale. Tõsi, ka tööstuslik tootmine, kaubandus ja finantsasutused omasid juba teatava tähtsuse rahvamajanduses, kuid võrreldes põllumajandusega, langes nende arvele väike osa rahvuslikust tulust.

Revolutsioonieelseil aastail püüdsid mõisnikud ekspluateerimise suurendamisega küll kasvatada oma sissetulekuid, kuid sellele töötas vastu talupoegade vähene huvi tööviljakuse tõstmiseks, mis oli tingitud kehtivaist feodaalsuheteist ja mis üha halvavamalt mõjuvad tööviljakusele ning viib selle langusele XVIII sajandi teisel poolel. Talupoeg

---

1 А. З. Манегин, Великая французская буржуазная революция. Москва 1956, кн. 18

2 А. Д. Столунская и др., Очерки, кн. 123

on kaotanud igasuguse huvi lisaprodukti tootmiseks. Seega revolutsioonieelseil aastail üha enam nõrgeneb valitsevate klasside majanduslik baas, millele tugines nende poliitiline võim. Seda feodaalset majanduslikku baasi aitavad laostada arenevad kapitalistlikud tootmissuhted.

Nii sattub Prantsusmaa XVIII sajandi viimasel veerandil raskesse majanduslikku kriisi. See lõi soodsad tingimused poliitiliseks kriisiks.

Rahvahulgad, eeskätt talupojad, tundsid, et nii enam edasi elada ei saa, ning hakkavad üha selgemini tajuma muudatuste vajadust. Kodanlus oskas seda talurahva hulkade rahuolematust kiiresti ja kergesti enda kasuks mobiliseerida ning kodanlusest, kes ideoloogiliselt ja organisatsiooniliselt on paremini ettevalmistatud, saab revolutsiooni juht, kes oskab enda huvidega liita talurahva nõudmised.

III

Talurahva ülestõusud ja nende
tähtsus revolutsiooni
tekkimisel

Eelmistes peatükkides nägime, et kogu feodaal-absolutistliku korra raskuse kandis oma õlgadel rahva enamus, s.o. talurahvas. Talupoegkond, keda rõhuti suurte riiklike maksude ja koormistega, keda ekspluateerisid mõisnikud, kirik, liigkasuvõtjad ja kohapealsed kuningasametnikud, pidi juba oma seisundi tõttu ühiskonnas paratamatult muutuma selleks ühiskondlikuks jõuks, kes eluliselt on huvitatud feodaal-absolutistliku korra hävitamisest. Talurahvast tõukas ülestõusudele raske olukord.

Ja nii kujunebki, et paljumiljoniline poolnäljane, armetuis onnides elav ja räbalaisse riietuv prantsuse talurahvas võitleb iganenud ning oma aja äraelanud korra vastu.

Juba XVI ja XVII sajandil tõusevad talupojad üles oma kurnajate vastu. Talupoegade ülestõusud tekivad ja sagenevad järgneval, s.o. XVIII sajandil, ning saavutavad oma ulatuselt ja terava poliitilise iseloomu poolest kulminatsioonipunkti 1789. aasta juulis, augustis.

1. Talurahva ülestõusudest enne

XVIII sajandit

Talurahva ja linnade plebeiliste elementide rahutused algasid juba XVI sajandil ning olid suunatud feodaal-

sete koormiste vastu. Sel sajandil võib ülestõuse jaotada kolme tsüklisse. Esimesel rahutuste perioodil, s.o., XVI sajandi 20-datest aastatest kuni 40-date aastateni, on ülestõusudele iseloomustav sotsiaalmajanduslike ja maksudevastaste nõudmiste ühtesulamine, koos sellega reformatsiooni toetamine.¹

Teist ülestõusude perioodi iseloomustab rahva lootuse ülekandumine katoliiklikule liigale. Demokraatlikud liikumised, millel on oma majanduslik ja poliitiline programm, kuulutavad end sel perioodil katoliikliku liiga pooldajaks. See rahutuste periood langeb XVI sajandi 70-datele ja 80-datele aastatele. Siia kuuluvad ülestõusud Dauphine's, Proveses, Auvergne'is, Burgundias ning teistes provintssides ja linnades.²

Kolmas ülestõusude ja rahutuste periood, mis oli eriti ulatuslik ja jõuline, langeb 90-daile aastaile. Sel perioodil kaotavad ülestõusud oma usulise katte ning omandavad juba selge klassilise iseloomu. Sel ajajärgul olid peamisteks ülestõusude rajoonideks, Normandia, Bretagne, Limousin, Poitou, March ja veel mõned teised alad. Kui talurahva ning linnade vaesemate kihtide rahutused ja ülestõusud kaotavad oma usulise vormi Prantsusmaal juba XVI sajandi lõpuks, siis teistes Euroopa riikides omavad rahvaliidumised usulise vormi veel XVII sajandilgi.³

---

1 Ф. Топурнев, Кризис феодализма и народничества в Европе XVII - XVIII вв. во Франции и Италии - Ученые зап. кавказского университета 1939, №4
2 Vealsama
3 Vealsama

Lk. 85

Feodaalse riigivõimu poolt suruti need ülestõusud karmilt maha. Uus talurahva ja linnade plebeiliste elementide ülestõusude periood algab XVII sajandi algul. Tõsisemad rahutused toimuvad aastail 1624-1647, s.o. Richelieu ja Mazarini valitsemise ajal, mil seoses Kolmekümneaastase sõjaga riigimaksud tugevasti kasvasid. Rahvas oli viidud suurde viletsusse ja see kutsus esile laiaulatusliku protestilaine rahutuste ja ülestõusude näol, nii linnades kui külades. Selle perioodi üks suuremaid ülestõuse oli 1635. aastal Bordeaux's, mis avaldas mõju kogu Garonne'i alale. Rahvas tungis kallale maksuametnikele ja rikkaile kodanikele purustades nende maju. Marseille'is aga oli rahutuste põhjuseks nälg ja spekulatsioon viljaga. Enamik ülestõuse oli seoses maksudekoorma suurenemisega ja eelkõige olid suunatud kuninga maksuametnike, maksurentnike ja nende agentide vastu.¹

Seega olid need ülestõusud kaudselt suunatud feodaalse riigiaparaadi vastu. Ülestõusnute ideoloogia ei ulatunud siiski kaugemale loosungist: "Elagu kuningas, kuid ilma maksudeta!" jne. Mis puutub ülestõusude taktikasse, siis oli see küllaltki mitmekesine. Tavaliselt algasid need stiihiliste arveteõiendustega maksuametnike kallal. Seejärel algas maksuametite, -kontorite purustamine, kusjuures hävitati maksunimestikke ja ka seal leiduv vallasvara. Rahvahulk, kes oli ennast varustanud kivide, rauast esemete ja muuga, liikus ühel objektilt teisele. Seal,

---

¹ П. Попович, Крестовники, стр. 85 жж.

kus ülestõusnud saavutasid ajutise võidu, võeti oma võimu alla munitsipaliteedi hoone ja samas hoones asuvas türmist vabastati tavaliselt vangid. Kus õnnestus, seal haarati mõnikord ka linnakindlustused endi kätte, avati linna väravad ümbruskonna elanikele. Barrikaade kokkupõrkeis sõjaväega kasutati veel harva. Ülestõuse juhtis tavaliselt üks eestvedajaist, kuid seejuures üsna sageli valmistati neid ülestõuse mõnel määral ette. Nii näiteks 1639. aastal Poitiers's. Tavaliselt puhkesid ülestõusud stiihiliselt.¹

Iseloomustav neile ülestõusudele on talupoegade ja linna plebeiliste elementide ülestõusude üksteisega kokkusulamine. Nii iseloomustavaks selles mõttes oli talupoegade ja linna kehvemate kihtide ühinemine üheks ülestõusuks 1630. aastal Dijon'is. Eriti tugevaks kujunes "paljasjalgsete" ülestõus Normandias 1639. aastal. Siin talupoegade ülestõus kasvas kokku linnade plebeiliste elementide rahutustega.²

Teine rahutuste laine XVII sajandil on 60-70-datel aastatel. Sel perioodil on talurahva ülestõusudele iseloomustavaks suurem kontsentreeritus ja nende pikem kestvus.

Enamikus on need ülestõusud suunatud riiklike maksude vastu, eriti soolamaksu vastu. 1675-es aasta on ülestõusude kulminatsiooniks ning siis algab mõõn. Ilmneb püüe muuta lokaalsed ülestõusud laiemaulatuslikeks. Luuakse side-

---

1 П. П. Топорков, Краткое введение, стр. 87-88.

2 Саломас, стр. 89

meid ülestõusnutega teistes rajoonides. Kuid selle kõrval ilmneb XVII sajandi lõpul talupoegade ülestõusude erinevus ja mõningane eraldumine linna plebeiliste elementide ülestõusudest. Kui senini võideldi ühiselt riiklike maksude vastu, siis nüüd juba pöördub talupoegade tähelepanu senjõriaalsete kohustuste vastu.¹

Mõlemad jõud (linnade plebeide ja talupoegade) ühinevad uuesti ühtseks feodaalse korra vastaseks võitluseks revolutsiooni eel.

Nii juba enne XVIII sajandit kujuneb välja Prantsusmaa rahvahulkade revolutsioonilised traditsioonid, mis moodustuvad ülestõusude kogemuste baasil ning mis seetõttu kaudselt avaldasid mõju revolutsioonieelsete aastate ülestõusudele.

Seega pole põhjendatud kodanlike ajaloolaste selline seisukoht, mille järgi tuleb Prantsuse kodanliku revolutsiooni juuri otsida ainult XVIII sajandi II poolest.

2. Talurahva ülestõusudest XVIII sajandil kuni 1789. aastani

Talurahva ja linnade kehvemate kihtide rahutused ja ülestõusud jätkuvad kasvavas ulatuses XVIII sajandil. Uus rahutuste periood algab kamisaaride ülestõusuga Cevennes'is 1702-1705. aastail. See ülestõus oma põhjuse

---

¹ Г. П. Тарасов, Крестьянство, стр. 90

ja ideoloogilise värvingu poolest erineb eelmistest suurtest ülestõusudest. Ülestõusu põhjuseks sai hugenottide jälitamine võiklike võimude poolt pärast Nantes'i edikti tühistamist. Jälitamine võttis väga julma vormi eriti Lõunas, Languedoc'is, kus oli palju talupoegi-protestante (mägielanikud). Kuid see polnud ainuke põhjus: suured riiklikud maksud ja juba sel ajal märgatav senjõriaalse eksploateerimise tugevnemine saab samuti üheks ülestõusu põhjuseks. Talupojad kasutasid siin partisanlikku võitlusmeetodi. Nad hävitasid mitte üksnes valitsuse väesalku, vaid tungisid kallale ka senjööride lossidele. Kaks ja pool aastat ei saadud jagu kamisaaridest. Lõpuks 1705. aastal surutakse siiski ülestõus maha. Kuid ülestõusu järelkaja üksikute vähemate rahutuste näol kestab kuni 1715. aastani. Veel tuleb märkida, et ülestõus ei piirdunud ainult Cevennes'i alaga, vaid levis edasi Languedoc'i, Dauphine'sse ja Vivarais'isse.¹

Kamisaaride ülestõus ei olnud isoleeritud nähtuseks, kuna ta kujunes proloogiks tervele reale ülestõusudele.

1709.a. erakordne külm, ikaldus ja nälg on samuti põhjuseks paljudele talupoegade ja linnade plebeide ülestõusudele kõige erinevamates Prantsusmaa osades. Nende hulka tuleb lugeda ka "leivamässud" Pariisis 1709.aasta aprillis ja augustis, näljamäss Rouen'is jm.

1710. aastal püüab valitsus kehtestada uut kõigilt tuludelt võetavat 10% maksu. Vastuseks sellele puhkevad

---

¹ Д. Папушев, Крестовники, стр. 91-92

ülestatõusud ja rahutused Bearn'i, Limousin'i ja Normandia külades ning samuti linnades. Pärast 1710. aastat ülestatõusud veidi vaibuvad.¹

XVIII sajandi 40-dail aastail puhkevad uued rahutused ja ülestatõusud. Siin hakkab silma asjaolu, et ülestatõusud peamiselt toimuvad linnades. Talupoegade rahutused jäävad tagaplaanile. Silmapaistvaim on Lyoni kangrute ülestatõus 1744. a. Sellest võttis osa 40 tuhat kangrut. Ülestatõusnud purustasid vabrikantide maju, areteerisid ettevõtete omanikud ning seejärel haarasid kogu linna ja selle ümbruse enda kätte. Sõjaväe abiga surutakse ülestatõusu maha. See ülestatõus näitas linna proletaarsete elementide küpsuse kasvu.²

XVIII sajandi 70-date aastate keskel toimunud ülestatõusud on aga otseseks eelmänguks nendele ülestatõusude ja rahutuste lainele, mis kasvab üle revolutsiooniks.

Need uued talurahva rahutused algasid juba Louis XVI troonile tulekuga. Kui juba Louis XV ajal elas prantsuse rahvas suures viletsuses, siis Louis XVI ajal veelgi enam halveneb olukord.

1775-1777 aastate vahel toimub rida ülestatõuse.

1774. aasta saak oli väga halb, vilja ei jatkunud, viletsus teravneb. 1775. aasta aprillis algavad rahutused. Dijon'is hõivatakse vilja ülesostjate majad, lõhutakse ves-

---

1 То. Погодин, Крестьянство, стр. 92

2 Сеalsamas

kid. Linnakomandant, üks peenetest ja elegantsetest härradest, väljendas mõtte, mida pärast, revolutsiooni ajal, palju kordi korrati aadlike vastu. Too isand vastates rahva nõudmisele ütles: "Rohi on juba kasvanud, minge sööge seda!"¹

Dijon'i järele puhkevad rahutused Amiens'is, Lille'is. Ülestõusnud nõuavad leiva hinna alandamist, mida ei täidetud. Siis suunduvad ülestõusjad Pariisi, kus ise võetakse pagaritööstustest leiba. Sõjavägi ajas ülestõusnud laiali ning kaks ülestõusnutest poodi.²

Rahva hulgas levivad igasugused kuuldused, oodatakse reforme. Louis XVI ajal püüti mõningaid reforme teostada. 1774. aasta septembris kuulutatakse välja vilja vabamüük, 1776. a. tühistatakse teekoormis ja vanad tsunftid linnades. 1779. aastal kaotatakse riigimaksude "ühiskäendus", millest olid eeskätt huvitatud talurahva jõukamad kihid. 1779. aastal kaotatakse "surnud käe" õigus ja seni veel kehtinud talupoegade isiklik sõltuvus kuninga mõisades. 1780. aastal tühistatakse piinamisõigus, mida veel praktiseeriti kõige jubedamais vormides kriminaalkurjategijate ülekuulamisel. Piinamine oli kehtestatud 1670. aastal.³

Need mõningad reformid, millega püüti feodaal-absoluteerimistlikku korda kohandada kujunenud majanduslikule olu-

---

1 П. Кривошеина, стр. 23

2 Теалсамас

3 Теалсамас, стр. 19-20

korrale, ei omanud sotsiaalses mõttes olulist tähtsust, kuid nad tekitasid rahvas lootusi uutele reformidele.

Hakati kõnelema ka esindatavast valitsusest Inglismaa eeskujul, millest olid oma töödes kirjutanud ärkava kodanluse ideoloogid (Montesquies jt.). Turgot töötas välja isegi plaani provintside kohalike omavalitsuste koosolekute ja sellele järgneva parlamendi kokkukutsumise kohta. Turgot tagandatakse. Kuid kodanluse hulgast kostab ikka enam hääli konstitutsiooni ja rahvaesinduse loomise poolt. Olukord kujunes selliseks, et feodaal-absolutistlik valitsus ei saanud enam neid nõudmisi ignoreerida.

1777. aastal Necker'i ametisse määramisega kerkib see küsimus uuesti päevakorda. Necker teeb Louis XVI ettepaneku kokku kutsuda provintside staatide koosolekud. Kuid Louis XVI keeldub nende kokkukutsumisest. 1781. aastal tagandatakse Necker.

Samuti erutab rahva meeli iseseisvussõda. Levivad vabariikliku demokraatia ideed. 4. juulil 1776. aastal Põhja-Ameerika Inglise kolooniad kuulutasid endid iseseisvaks ja 1778. aastal tunnustab Prantsusmaa uusi "ühendriike", mis kutsus esile sõja Prantsusmaa ja Inglismaa vahel ning mis kestab 1783. aastani.

Kõik see tugevdab revolutsioonilist meeleolu.

Normandias, kus talupojad olid eriti raskes olukorras, puhkesid talupoegade rahutused kuus korda väga lühikesel aja jooksul, s.o. 1752-1768. aastail. Põuastel aastatel olid sagedaseks nähtuseks nn. "näljamässud".

Mõningad andmed näitavad, et 1777-1783. aastate

vahemikul rahutused mõnevõrra vähenesid. Ajaloolane Kropotkin seob seda Ameerikas toimuva kodusõjaga ja paremate viljasaakidega neil aastatel.¹ Kuid 1782 ja 1783. aastast alates kasvavad rahutused uuesti ja kestavad kuni revolutsioonini.

Nii oli ülestõuse 1782. aastal Poitou's, 1783-1787-dail aastail Cevennes'i mägedes Vivarais's ja Gevaudan'is. Ülestõusnud, keda nimetati maskaraatideks (mascarats), tungisid kohtutesse ja nõudsid notaritelt ja prokuröridelt akte ja lepinguid, kuhu olid kantud koormised, ning põletasid need.

Need rahutused olid suunatud nende väikeadvokaatide vastu kättemaksuks, kes külvasid tüli talupoegade vahele ja olid igasuguste protsesside ergutajad. Need rahutused suruti maha ja kolm ülestõusu juhtpoodi ning ülejäänud osavõtjad saadeti sunnitööle.²

Talupoegade rahutustega kõrvuti ja seoses nendega toimuvad linnade kehvemate kihtide ja proletaarsete elementide rahutused.

1786. aasta toimub Lyonis kangrute ülestõus (siiditööstuses). Kangrud, nõudes palga tõstmist, alustasid streiki. Neile lubatakse palka tõsta kuid samal ajal kutatakse kohale sõjavägi. Toimub kokkupõrge streikijate ja sõjaväe vahel. Kolm streikijate juhti puuakse. Sellel

---

1 П. Кротокин, стр. 24

2 Сеальман

Lyoni tööliste ülestõusul oli oluline tähtsus ümbruskonna talurahvale. Sellest ajast alates saab Lyon ülestõusude koldeks ja kui 1789. aastal algavad valimised, siis valijameesteks valitakse needsamad, kes olid osa võtnud 1786. aasta streigist.¹ Talurahva ülestõusud algasid stiihiliselt ja nende mahutuste põhjused olid väga erinevad. Mõnikord võtsid rahutused religioosse iseloomu, mõnikord olid nad protestiks soldatiks võtmiste vastu, mõnikord oli ülestõusude põhjuseks ränk soolamaksu või siis talupojad keeldusid kümnise maksmisest. Rohkesti oli rahutusi Prantsusmaa ida, kirde ja kagu osas saades siin revolutsiooni kolleteks ning kasvades lõpuks 1788. aastal, pärast kohtuasutuste (parlamentide) laialisaatmist ja nende asendamist teiste kohtudega, üldiseks talurahva rahutuste laineteks üle Prantsusmaa. Parlamentide laialisaatmine oli valitsuse poolt mõeldud vastulöögiks käärimistele. Selle vastu protesteeris eriti kodanlus.

Rahva seisukohalt lähtudes muidugi suurt vahet ei olnud parlamentidel ja uutel kohtuasutustel (cour pleniere).

Ent mõnikord parlamendid keeldusid registreerimast mõnd kuninga või ministri poolt antud määrust. Teisest küljest parlamendid ei osutanud mingit tähelepanu rahva vajadustele.

Kuid mõninga populaarsuse olid nad võitnud seetõttu, et panid vastu õukonnale: kas siis mõnede rahaliste nõudmistele või mõnel muul puhul.

---

¹ П. Кронинский, стр. 25

Samuti oli rahutusi seoses parlamentide laiali saatmisega Bretagne'is 1788.a., Dauphine's ja tema pealinnas Grenoble'is. Kahes viimases kohas võtsid rahutused tõsise iseloomu. Grenoble's tegutsesid eriti aktiivselt naised. Linnaelanikele tulid appi talupojad ja kokkupõrge ülestõusnute ja valitsusvõimude vahel lõppes verevalamisega. Linna komandandi loss purustati ning komandant, keda ähvardati kirvega, pidi sõna andma, et tühistab kuninga määruse parlamentide laialisaatmise kohta. Parlamendi liikmed peitsid endid ära ja kirjutasid Pariisi, et nemad polevat rahutustes süüdi. Kuid rahvas otsis nad peidupaikadest välja ja hoidis valve all. Muide, nende valvuriteks olid naised, kes meestele seda ülesannet ei usaldanud. Grenoble'i kodanlus oli aga ära hirmutatud liikumise ulatusest ja organiseerib öösel oma miilitsa, kes vallutas linna värravad ja sõjalised postid, ning reedab rahva. Kohale toodi sõjavägi ning 9-14. juunini võidutses reaktsioon.

Seoses parlamentide laialisaatmisega oli rahutusi veel Languedoc'is, Provence's, Bearne'is, Flandrias, Frenche-Comte'es, Burgundias. Kus just otseselt polnud ülestõuse, seal toimusid demonstratsioonid ülestõusnute toetamiseks.¹ Neis ülestõusudes olid initsiaatoreiks kodanlikud ja väikekodanlikud elemendid, suurkodanlus hoidus eemale oodates generaalstaatide kokkukutsumist.

1788-1789. näljaaastail areneb rahvaliidumine ühastõusvas joones. Seoses üldmajandusliku kriisiga 1787-1789.

---

1 *Th. Kyanomuse, lk. 26*

aastail, kasvab ikka enam ja enam talurahva rahulolematus ja ikka sagedamini katkeb talurahva kannatus raske majandusliku olukorra tõttu. Nendega liituvad linnade plebeiliste elementide rahutused.

1788. a. suvel ja sügisel rahvaliidumise lained tõusevad ikka kõrgemale ja kõrgemale kuni suure talupoegade ülestõusuni 1789. aasta juulis ja augustis.

Talupoegade ja linna kehvema elanikkonna olukord oli selline: ühest ikaldusest oli küllalt, et esile kutsuda kohutavat vilja hinna tõusu ja laastavat nälga. 1787-1789. aastate majanduskriis etendas määratu suurt osa revolutsioonilise situatsiooni kujunemisel, ning viis talurahva säärase vaesuse ja viletsuse piirile, kus varjatud protest, nagu hõõguv tuli tuha all, kasvab üle avalikeks väljaastumisteks.

Samuti kaubanduse haletsusväärne olukord ja tööndusliku tegevuse vähenemine võtsid ära lisasissetuleku võimaluse neilt talupoegadelt, kes põllunduse kõrval tegelesid käsitöö ja kodutööstusega.

1788-1789. aasta talvel, eriti aga kevade alguses teravalt halveneb olukord põllumajanduses. Teravneb juba ammu küpsev agraarkriis. Selle kriisi otseseks ajendiks saavad ebatavaliselt halvad ilmastikutingimused 1788. aasta suvel ja talvel - põud, enneolematud rahesademed, pärast seda aga külm, mis ületas oma karmuselt 1709 ja 1740 aastate talvekülmad, mis senini olid raskeimad olnud.¹

¹ А. В. Аго, Крестьянские восстания в Наране французской революции в 1789 г. из истории обществено-экономического и культурного развития отточеный. Москва 1957, стр. 149

Eriti väljakannatamatuks muutub talurahva olukord 1789. aasta kevad-talvel kui hakkas lõppema eelmise aasta viljatagavara. Puhkeb nälg. Kevadel algabki avalike protestilainete kasvamine. Suurt mõju avaldab talurahva väljaastumistele poliitiline kriis, võitlus Generaalštaatide kokkukutsumise eest, kaebekirjade koostamine jne.

3. Talurahva ülestõusud 1789. aastal ja revolutsiooni puhkemine

1789. aasta alguses Prantsusmaa külas kujunenud olukord on üheks kinnituseks sellele V. I. Lenini mõttele, et revolutsioonilise situatsiooni olukorras "ülemkihtide" kriis, valitseva klassi poliitika kriis, mis tekitab praod, kuhu murrab sisse rõhutatud klasside rahulolematuse ja viha, tõmbab poliitikasse laiu, isegi kõige mahajäänumaid töötajate hulki.¹

Suurt mõju avaldasid talupoegadele linnade plebeiliste elementide rahutused ja ülestõusud. 1789. aasta alguses ei olnud ühtegi päeva, mil poleks toimunud Prantsusmaa ühes või teises punktis linnade alamate kihtide kokkupõrkeid sõjaväega, politseiga, ja kallaletunge aitadele, viljavooridele jne.

Revolutsioonieelsete talupoegade rahutustele ja ülestõusudele on iseloomulik nende lokaalsus. Talurahva võitlus on killustunud paljudeks kohapealseteks väljaastumise-

---

1 V. I. Lenin, II Internatsionaali ühisk. teooria, kd 21.
Tallinn 1953, lk. 187

teks, mis pole ühendatud rahutuste ja ülestõusudega teistes Prantsusmaa paikades. Kuid nagu märgib ajaloolane Ado, lubab nende erakordne rohkearvulisus teha järelduse kui tõsisest rahvaliidumise tõusust maal 1789. aasta kevadel.¹

Rohkearvuliselt oli rahutuste põhjuseks nälg. Picardie's, Champagne'is, Bretagne'is, Dauphine'is, Languedoc'is, Provence'is, Normandias, Artois's - kõikjal neis provintsidest toimuvad arvukad kallaletungid viljavooridele, ladudele, aitadele, kokkupõrked turgudel, mis sageli kasvavad üle väikesteks ülestõusudeks, kokkupõrkeiks sõjaväega.

Eriti suureneb kokkupõrgete arv alates 1789. aasta märtsist. "Ennem surra püssilasust või silmusega kaelas, kui hukkuda näljast!" Säärased ülestõusnute hüüded peegeldavad üldist meeleolu, mis haarab üha laiemaid hulki. Talurahva hulkade võitlus vilja eest liitub paratamatult linnade plebeiliste elementide ülestõusudega. Turgudele ja linnadesse kogunevad sageli sajad ja tuhanded talupojad naaberküladest. Tihti lähevad linnade vahetus naabruses olevate külade talupojad linna, tungivad kallale viljaga kauplejaile ja määravad ise vilja hinna, röövivad vilja aitadest. Nii Pariisi ümbruse, Champagne'i provintsi linnade ümbruse talupojad tungivad linna viljaaitade ja ladude kallale.²

---

1 A. B. Ado, lk. 150

2 Dealsman, lk. 151

Üldpoliitilise kriisi tingimustes ilmneb rahütuste ülekasvamise tendents otseseks võitluseks feodaalse eksploateerimise vastu. Eriti ilmneb see tendents 1789. aasta kevadel. Võitluses vilja eest tungivad talupojad mõnikord kallale senjööridele, mõisnike ja kloostrite viljaaitadele. Põhja-Prantsusmaa kolmes provintsis, Flandrias, Artois's ja Picardie's - talupojad mitmel korral tungivad kallale kloostritele moodustades seejuures küllaltki tugevaid võitlussalku. Üks niisugune talupoegade salk (ligi 3000 inimest) tegutses Verger' abtkonnas. Talupojad võtsid kloostrite aitadest vilja ja jahu, purustasid mööbli, tühjendasid veinilao.¹

Sääraseid kallaletunge toimub ka aadlike lossidele. Taolisi kallaletunge oli Camrai's, mõnedes kohtades Languedoc'is ja Provence'is.²

Samal 1789. aasta kevadel võtavad talupoegade ülestõusud otseselt senjööriaalse korra vastase iseloomu. Säärane iseloom talupoegade ülestõusudel oli Artois's, Pariisi ümbruses, Dauphine's ja Provence'is. Põhja-Prantsusmaal ja Pariisi ümbruses võtab ägeda iseloomu talupoegade võitlus ühe kõige vihatuma senjööride õiguse, s.o. jahipidamise õiguse, vastu.³

Nii märtsis, Pariisi ümbruses talupojad massiliselt

---

1 A. B. Ayo, lk. 151.

2 Tealsamas.

3 Tealsamas

hävitasid jahiloomi, kes kahjustasid nende viljapõlde. See kasvab üle omalaadseks ülestõusuks, mis tõmbab endale valitsuse tõsise tähelepanu.

Eriti terav, antifeodaalne liikumine areneb 1789. aasta kevadel Dauphine provintsis. Otseseks põhjuseks ülestõusudele oli ka siin nälg. Kuid, nagu provintsi intendantki märkis, pole siin asi mitte üksnes näljas, sest ülestõuse toimus ka neis rajoonides, kus vilja jatkus. Juba 1789. aasta veebruaris keeldusid siin paljud talupojad täitmast feodaalseid kohustusi. Eriti suure jõu võtab liikumine feodaalse rendi vastu aprillis, mais ja juunis.¹

Samasuguse iseloomu omandavad ülestõusud ka Provence'is. "Talupojad", kirjutab provintsi intendant, "keelduvad tasumast künnist ja teisi senjõriaalseid kohustusi". Ka siin algavad kallaletungid lossidele.²

Need talupoegade rahutused 1789. aasta kevadel on nagu ettevalmistus veelgi laiaulatuslikumale talurahva ülestõusudele 1789. aasta juulis ja augustis.

1789. aasta juuli alguseks muutub poliitiline olukord eriti pingeliseks. Õukonna klikk organiseerib vandenõu, valmistatakse Asutava Kogu laialiajamiseks. Kuuldused aristokraatide vandenõust erutavad kodanlust, hoiatavad Pariisi rahvahulki ja levivad ka provintsidesse. Tormiliselt areneva poliitilise võitluse mõju iŷmbub väga mitme-

---

1 A. B. Ago, lk. 153

2 Sealman

sugusel viisil provintssidesse, erutab talupoegi, kes juba kaks kuud ootavad Asutavalt Kogult oma eluliste vajaduste lahendamist.

Saades teateid poliitilisest võitlusest Pariisis, ootavad talupojad peamist - teadet feodaalsete maksude, rentide ja kohustuste tühistamisest või nende pehmendamisest. Ning lõpuks levib üle kogu Prantsusmaa võimsa hooga teade Bastille' vallutamisest 14. juulil 1789. a. Teade sellest levib üle maa põhiliselt ajavahemikul 15-19. juulini.

Vastuseks sellele teatele puhkevad kümnetes ja sadades külades ja linnades talupoegade ja linna plebeilistide elementide ülestõusud. Nende ülestõusude tulemusel tuleb kõikjal võimule kodanlus.

Pariisi ülestõus ja nn. "munitsipaalne revolutsioon" on tugevaimaks tõukeks uutele talurahva ülestõusudele.

Sel ajal pörkub maal vastamisi kaks asjaolu: talupojad, kes olid oma kaebekirjades nõudnud feodaalsetest koorimistest vabastamist ja oodanud seda Asutavalt Kogult, pörkusid kokku kümnise ja champarti maksmise nõudmisega (juulikuul oli nende maksude tähtaeg). Nüüd talupojad haaravad relvade järele ning kogu maal puhkeb talurahva revolutsioon. "Suure hirmu" paanika, mis sündis neil palavail päevadel, tugevdab liikumist ja oli ülestõusude ajendiks Dauphine's, Vivarais's ja osalt Normandias.

See suur talurahva liikumine algas viis päeva pärast Bastille'i vallutamist ja haaras sadu külasid mitmetes provintssides.¹

---

¹ A. B. Azo, en. 155

Kolmes idapoolses provintsis: Frenche-Comte's, Elsassis ja Burgundias puhkeb eriti jõuline talurahva ülestõus.

Ülestõusu signaaliks sai sündmus Gueney lossi juures. 19. juuli õhtul, mil Bastille'i vallutamise tähtistamiseks oli siia kogunenud hulk talupoegi, plahvatas püssirohu tünn. Oli ohvreid. Tuliseks köetud ühiskondlikus atmosfääris, mil rahvas kartis aristokraatide vandenõu, tehti kohe järeldus: plahvatus on mõisnike kätetöö. Talupoegade meelepaha suundubki kohe kohaliku aadliku vastu, kelle loss põlema süüdati. Teade sellest levib ajavahemikul 21.-22. juulini kogu Frenche-Comte' kirde osas.¹

Teine ala, kus juulikuu lõpul areneb talurahva ülestõus, oli Elsass. Talupojad tungivad losside ja kloostrite kallale. Erilise jõuga areneb ülestõus 25.-30. juuli vahel Ülem-Elsassis, kus ülestõusust võtavad osa tuhanded talupojad.²

Elsassist ja Frenche-Comte'st lõunapool oli suuremateks ülestõusu-alaks Burgundia ida osa, eriti Maconnais's. Siin andis sellele veel hoogu "suure hirmu" paanika. Üks küla teise järele tõuseb üles, talupojad ühinevad relvastatud salkadeks, mis koosnevad mõnest sajast inimesest, ja lähevad sõjakäigule purustades ning süüdates aadlike losse. Ligi 120 lossi ja rikaste maja pandi Maconnais's ja Lyonnais põlema. 30. juulil saavutab ülestõus haripunkti.

---

1 A. B. Ago, lk. 155

2 Tealsamas, lk. 155-156

27. juulil jõuavad teated ülestõusust Frenche-Comte'st "suure hirmu" paanika lainena Dauphine'sse ja saab seal suurima talupoegade ülestõusu ajendiks. Ülestõus haarab provintsi loode osa.¹

Dauphine'st "suure hirmu" paanika levib Languedoc'i kirde ossa Vivarais'sse.²

Juuli lõpul peaaegu kogu Ida-Prantsusmaal, Elsassist kuni Ida-Languedoc'ini, levib kiiresti talurahva ülestõusude laine. Prantsusmaa lääne osas puhkeb ülestõus Normandias. Normandia linnades puhkevad ülestõusud kohe pärast Bastille'i vallutamist ja levib küladesse. Üheks ülestõusude rajooniks oli ka Prantsusmaa äärmine põhja osa Hainaut rajoon. Tõsise iseloomuga rahutused toimuvad 17.-19. juulil Lille'i rajoonis. Talupojad, keelduvad kümnise maksimisest.³

Pildi, mida kujutas endast "suure hirmu" paanika annab Dubreyl⁴ oma kirjades, mis on kirjutatud 1789. a. augustis ja adresséeritud Pariisi Gilbert Rommle.⁵ Nendes kirjades kajastub selle omapärase liikumise ise-

---

1 A. B. Ayo, l. n. 156-157

2 Sealsamas, l. n. 158

3 Sealsamas, l. n. 159-160

4 Dubreyl oli Riiumi linna postibüroo direktor

5 G. Romm, kes pärines Riiumi'st, oli Prantsuse revolutsiooni tegelane, Sealsamaslinna kogu ja Rahvusnõukogu liige. Ta oli elevas sõjajärgses Dubreyl'iga.

loom. Kirjades on materjale talupoegade massilistest feodaalide vastastest väljaastumistest, mis siin järgnesid üleelatud suurele hirmule "röövlite" ees.

1. augustil 1789. a. Dubreyl oma kirjas Rommile kirjutab: "... Neljapäeval toimus küllaltki äge kokkupõrge mõnede arhiiviametnike ja nende elanike vahel, kes olid valvekorril raekoja juures. Süüdi oli arhiiviametnikud... Kahekümne nelja Komitee munitsipaliteedi liikmed pidid õhtul kogunema, et arutada küsimust, kuidas vältida selle tagajärgi. Äkki kella viie paiku ilmus meeri kiirkäskjalg ja linna küree Montegne hoiatusega, et Montlucon naabruses on ilmunud küllaltki suur röövlite jõuk ning see jõuk on purustanud *Couterand* linna ja enne seda *Kère*'i linna ja nüüd palutakse abi inimeste ja relvade näol, mida neil on väga vaja. Meer ja küree samuti teatavad, et need kurjategijad püüavad põldudel olevat vilja põletada. Need teated levisid momentaalselt laiali ja tekitasid hirmsat paanikat kõigi meie linna elanike hulgas.

Tänaval jooksid inimesed, naised nutsid. Kuuldus häälid, et see salk koosneb 15 000 inimesest. Selle järele ilmus keegi Chardonnet St.-Gervaisi munitsipaliteedi pristav abipalvega kommuuni nimel ja teataga, et läheduses on röövlid. Hirm kasvab. Linna tornidest ja Pühakirikust kostab kellahelinat. Inimesed relvastuvad sellega, mis kätte juhtub ja ruttavad raepplatsile. Värbamisplatsile tuuakse 7 suurtükki ja kõik on valmis tulistama".¹

¹ T. Dubreyl, "Barricade en face Obeppin. Kpactonni Aputub 1939, mou3, en 256 jj.

Edasi Dubreyl kirjeldab, et ohvitserid organiseerivad kokku jooksnud inimesed, saadetakse külladesse patrulle. Majades ehitavad elanikud barrikaade. Öösel rahutus kasvab. Ning lõpuks selgub, et inimesed olid tõusvat udu pidanud röövlite poolt teelt üles aetud tolmuks ja hakkasid arvama, et tulevad "röövlid". Järgmise päeva õhtuks kõik vaibub. Kirja lõpus kirjutab Dubreyl, et hirm olevat tõesti suur olnud, nii et temagi polevat olnud suuteline sööma.¹

Üldse oli juuli lõpul ja augusti algul ülestõusudest haaratud seitse rajooni: Elsass, Frenche-Comte, Burgundia, Dauphine, Languedoc, Normandia, ja Prantsusmaa äärmine põhja osa. Need ülestõusud olid peamiselt suunatud feodaalsete koormiste ja maksude vastu. Kõikjal, Normandiast kuni Elsassi ja Languedoc'ini on peamiseks nõudeks: hävitada feodaalsed koormised ja maksud. Võitlus maa, kui vaba (kodanliku) omandi eest, moodustab 1789. a. suvel ja revolutsiooni aastail talurahva ülestõusude aluse.²

Oma otsustavuse poolest olid eri rajoonide ülestõusud erineval astmel. Dauphine's põletati aadlike losse, Normandias arhiive, kuid igal pool nõuti feodaalsete maksude likvideerimist. Seepärast pole juhuslik, et nimelt vaku-raamatu (livres terriers), koos kõigi kohustuste loeteludega, hävitamine on tüüpiline talupoegade tegevuses üles-

---

1 T. Dubreyl, lk. 257

2 A. B. Rzo, lk. 161

tõusude ajal. Need nimekirjad, milliseid oli uuendatud ja täiendatud "feodaalse reaktsiooni" aastail, said talupoegade suurima viha osaliseks. Igal pool, kus talupojad tungisid losside kallale, püüti esimeses järjekorras neid nimekirju hävitada ning mõnikord nõudsid nii vaimulikelt kui ilmalikelt feodaalidelt, et nad ise loobuksid oma õigustest. Nii Normandias nimetatigi ülestõusnuid "arhiivide süütajaks".¹

Harva esines juhtumeid, kus isiklikult arveid õiendati mõisnikuga. Tavaliselt ähvardustest kaugemale ei mindud. Ja nagu ajaloolane Ago arvab, andis siin tunda asjaolu, et aadel suures osas oli kaotanud otsese seose maaga.²

XVIII sajandi agraarküsimuse teine külg: talupoegade maavalduse suurendamine, jääb nende ülestõusude ajal tagaplaanile. Real juhtudel siiski talupojad nõuavad tagasi senjööride poolt usurpeeritud kogukonnamaid ja teiste kogukondlike õiguste taastamist. Eriti esines seda Normandias ja ka Prantsusmaa äärmises põhjas. Siin kus oli enam levinud kapitalistlikud suhted põllumajanduses ja kus palju oli talupoegade pisikesi maatükke, omab küsimus kogukondlike maade jateiste servituutide osas erilise koha. Kuid siingi jääb domineerima võitlus feodaalsete koormiste vastu, eriti künnise vastu.³

1789. aasta suvel talupoegade nõudmiste üldise suunaga

---

1 A. B. Ago, lk. 161-162

2 Veilsamas, lk. 162

3 Veilsamas, lk. 162-163

on seotud liikumise teine iseärasus: kogu talurahva võitlus feodaalse korra vastu. Isegi sellises rajoonis nagu Normandia, kus talupoegade kihistumine on enam süvenenud, on talupoegade-vahelised kokkupõrked haruldaseks nähtuseks.¹

Sageli on küla jõukamad talupojad ülestõusude ja rahu- tuste aktiivseteks juhtideks. Normandias oli talupoegade ülestõusu organisatoriks keegi *Penier* nime- line rikas talupoeg *Briouse* külast. Nii oli see mitmel pool.²

Nii 1789. aasta suvel tõusevad feodaalse korra vastu üles talurahvas tervikuna ja temale lähedased sotsiaalsed grupid. Sajandeid hõõgunud viha senjööride vastu, ühendas erinevaid talurahva kihte võitluseks feodalismi vastu. Alles hiljem, kui tuleb arutusele kogukondlike maade ja rahvuslike varade saatus, puhkeb võitlus erinevate talurahva kihtide vahel.

Mõnel pool kujuneb üksmeel ka talupoegade ja linnade plebeiliste elementide vahel. Eriti ilmneb see Dauphine's. Samuti Lyon'is Grenoble's, jm. töölised ja käsitöölised astuvad talupoegade kaitseks välja kodanluse miilitsa ja sõjaväe vastu. Nii Lyon'is kodanluse miilitsa salk, kes oli talupoegi maha surunud ning nüüd koos erreteeritutega linna tagasi pöördus, sai kivirahe osaliseks, mille korraldasid linna elanike vaesemad kihid.³

---

1 A. B. Ago, lk. 163

2 Sealsamas

3 Sealsamas, lk. 164

Tuleb märkida, et talupoegade ülestõusud sel perioodil ei kandnud religioosset iseloomu. Küll aga oli iseloomulik omapärane naiivne rojalism. Elsassis, Dauphine's ja mujal talupojad teatasid, et nad tegutsevad kuninga nimel, täidavad tema korraldusi. Nii näiteks, Briouse'i kihelkonnas talupojad (Normandia) teatasid, et nagu oleks olemas kuninga deklaratsioon, mis näeb ette kõigile vasallidele süüdata arhiivid, et ei säiluks jälgegi feodalismist, mille Generaalstaadid on hävitanud.¹

Erutatud kodanlus organiseerib linnade kaitseks miilitse salku ja on mõnel pool talupoegade ülestõuse mahasurujaks ning püüab pidurdada süütamisi, röövimisi.

Augustis, kui talurahvaliikumises ilmneb mõõn, algavad kõikjal arvete õiendused ülestõusnutega. Repressioonid ülestõusnud talurahva suhtes olid väga julmad. Kodanlus moodustab kohtadel tribunaale, mõistetakse talupoegi surma. Tõeline terror valitses Dauphine's: palju talupoegi arresteriti, paljud hukati.²

Kuid suurkodanlus ei olnud mitte üksnes rahul sellega, et talupojad "võtsid asja oma kätte", vaid reas kohtades võtab talurahva suhtes kasutusele repressiooni abinõud. Ado märgib, et sellest ei tule veel järeldada, nagu oleks kodanluse võitlus olnud kapitalistlike suhete eest ja talupoegade oma aga mitte. Siin pörkusid kokku vaid feodalismi

---

1 A. B. Ago, lk. 165

2 Sealrann, lk. 167

likvideerimise erinevad meetodid.

Kodanluse võitlus oli liberaalne, "korra" ees kummarduv, kuna talupojad tegutsesid radikaalselt, kuid see hirmutas kodanlust. Sisuliselt oleks talupoegade demokraatlikum suund viinud ikkagi vaid ühele tulemusele - see on kapitalistlike suhete arengule.¹

Raske on üle hinnata talupoegade ülestõusude tähtsust revolutsiooni võidu suhtes. Need ülestõusud kindlustasid lõplikult 14. juuli (Bastille'i) võitu, need andsid tõeuke uutele talupoegade rahutuste laviinile, mida ei olnud suutelised peatama revolutsiooni kahe esimese seadusandliku organi tegelased ega kuningavõim. Ülestõusud algavad uuesti 1790. aastail ja kestavad 1791. aastail, kuna ikka jäid veel lahendamata talupoegade elulised nõudmised, sest nii ~~Rahvuskogu~~ kui ka Seadusandlik Kogu piirdus vaid mõningaste reformidega, mis oluliselt ei puudutanud feodaalse korra aluseid. Vastupidi, 15. juulil 1791. aastal, s.o. mõni päev enne kuninga põgenemist, Asutav Kogu andis välja eriinstruktsiooni mõisnike ja talupoegade vaheliste tülide reguleerimiseks, mis seoses ühe või teise senjõriaalse kohustuse "seaduspärasusega".²

See instruktsioon ei rahuldanud talupoegi ja kui saadi veel kuulda, et kuningas on Pariisist põgenenud ja et kõrgaadel organiseerib kontrrevolutsioonilist vande-

---

1 A. B. Azo, lk 168

2 Французская буржуазная революция, по Гю. Вольфу и Марку, lk. 118

nõu, algas uus talupoegade ülestõusude periood. Eriti terava iseloomu võtavad ülestõusud Lääne-Prantsusmaal, kus aadel oli oma vanu positsioone paremini säilitanud. Bretagne'is põletati palju losse. Samuti Poitou's ja mujal.¹

Võitlus süveneb koos revolutsiooni arenemisega 1792-1793-dail aastail, mil elu püstitab küla ette uued ülesanded. Ning alles 1793. aastal lõpeb talurahva võitluse epopöa võiduga - jakobiinide diktatuuri seadusandlik tegevus viis ellu talurahva agraarprogrammi põhilised nõudmised.

1793. aasta 17. juuli dekreedis feodaalsete õiguste tasuta kaotamise kohta, öeldakse punkt 1-es: Rahvuskonvent määrab dekreediga:

1. Kõik endised senjõriaalsed maksud, loonusrent, mis on seotud feodaalsete õigustega, nii alalised kui ka juhuslikud (droits fe odaux censuels fixes et casuels), kaasaarvatud need, mis jõusse jäid 1792. aasta 25. augusti dekree di põhjal, kaotatakse tasuta.²

Nii feodaalsed suhted külas hävitati otsustavalt ja alatiseks.

---

1 *Венунаа француззенаа револуцзенаа, ноз рез. Вонунаа и Пугна, лх. 118-119*

2 *Революцзонаа аснаа нравуменсѣво во Французену б эпоху Карветена (1792-1794). Сторнаа гонимену маб и снатеунаа. Моску 1927, лх. 231*

L õ p p s õ n a

Kokkuvõtlikult võiks öelda, et töö autor püüdis anda iseloomustuse XVIII sajandi revolutsioonieelsete agraarvahekordade kohta, näidata mõningaid tendentse, mis ilmsid maa-valduse osas (esimeses peatükis). Teises peatükis on tahtud anda, loogilise jätkuna esimesele peatükile, iseloomustus eksploateerimise vormidele ning kuidas see avaldas mõju talurahva olukorrale ja miks talurahvas asus revolutsioonilise võitluse teele saades eriti aktiivseks jõuks feodalmivastases võitluses ning kuhu see võitlus viis ja millist osa etendas talurahvas revolutsioonis.

Lõpuks tuleb lühidalt märkida, missugust tähtsust üldse omas Prantsuse kodanlik revolutsioon.

Suur Prantsuse kodanlik revolutsioon purustas feodaal-absolutistliku korra, pühkis minema kõik keskajast pärinevad vanad feodaalsed jäänused ning puhastas tee uuele, progressiivsemale ühiskondlikule formatsioonile, s.o. kapitalismile.

Seega hävitas revolutsioon feodaalsed tootmissuhted ja kehtestas uued tootmissuhted, mis vastasid uutele, feodalismi põues kasvanud tootlikele jõududele.

Otsustavaks jõuks revolutsioonis olid laiad rahvahulgad, eeskätt talurahvas, kes oli lämbumas feodaalsuhete kammitsais.

Kuigi noor prantsuse kodanlus tõusis selle suure rahva liikumise etteotsa ja sai revolutsiooni hegemooniks, oma parema ideoloogilise ja organisatsioonilise ettevalmistatuse ning tekkiva proletaarlaste klassi ebküpseuse tõttu, siiski ainult rahvamassid andsid revolutsioonile selle jõu

ja ulatuse , ilma milleta oleks revolutsiooni otsustav võit võimatu olnud.

Marx ja Engels reas oma töödes andsid analüüsi Prantsuse kodanliku revolutsiooni liikumapanevate jõudude kohta. Nad näitavad, et revolutsioonis saab hegemooniks kodanlus. Kuid ühtlasi näitasid Marx ja Engels, et peamiseks liikumapanevaks jõuks revolutsioonis olid rahvahulga. Nimelt rahvahulkade osavõtt revolutsioonist kindlustas revolutsiooni võidu. Tänu rahvahulkade toetusele võisid jakobiinid resoluutselt arveid õiendada revolutsiooni vaenlastega kasutades kõige karmimaid abinõusid, mida "ettevaatlik" kodanlus kardab. Nad kirjutavad ,et kodanlus oma ettevaatlikkusega poleks sellega toime tulnud kümnete aastate vältel, ainult rahvahulkade verine võitlus tasandas talle teed.¹

Marx ja Engels märkisid, et Prantsuse kodanlik revolutsioon, nagu Inglise kodanlik revolutsioon, oli "Euroopa mastaabiga" revolutsiooniks. Esimene neist tähistas "seitsmeteiskümnenda sajandi võitu kuueteistkümnenda sajandi üle" teine - "kaheksateistkümnenda sajandi võitu seitsmeteiskümnenda üle".²

Mõlemad revolutsioonid tähistasid kodanluse võitu, kuid see tähendas ühtlasi kodanliku omandi võitu feodaalse omandi üle, kodanlike õiguste valitsemist feodaalsete privileegide üle.³ Kuid töötavate talurahvahulkade eksploateerimine jätkub uues vormis.

H. L.

1 K. Маркс и Ф. Энгельс, *Сочинения*, том VII, 1930, стр. 54

2 *Sealsamm*, стр. 54-55

3 *Sealsamm*

Kirjanduse nimetis.

Marxismi-leninismi klassikud

1. Marx, K. Kapital, ud. I. Tallinn, 1953
2. Engels, F. Brevenoma, raamatulise ja kirjete nimine. Tallinn, 1946
3. Маркс, К. и Энгельс, Ф. Избранное письмо. Ленинград 1948.
4. Маркс, К. и Энгельс, Ф. Немецкая экономия. Москва 1956
5. Маркс, К. и Энгельс, Ф. Социализм, Москва, 1955
6. Маркс, К. и Энгельс, Ф. Социализм, Москва, 1930
7. Lenin, V. I. Teosed, ud. 21. Tallinn, 1953
8. Lenin, V. I. Teosed, ud. 25. Tallinn, 1950

Muud kirjandus.

1. Аго, В. Крестьянские восстания в начале французской революции в 1789 г. Из истории общественных движений и методов борьбы оттошени. Москва, 1957, стр. 148-169
(А. Аго)¹
2. Буок, М. Характерные черты французской аграрной истории. Москва, 1957
(М. Буок)

---

1. Sulgudes on arutatud teiste lühendite, mida on viitajatele kasutatud.

3. Вейдерс-Ф. Первое русское исследование французской революцией XVIII в. Из истории социально-политических идей. Москва, 1955, лк. 643-663
(Ф. Вейдерс)
4. Вильмарз К. и К. Формирование французской нации. Москва, 1957
(К. и К. Вильмарз)
5. Волотере, Ф. Очерки истории аграрного отношения и аграрного вопроса во Франции 1700 - 1790 г.г. Москва - Петрозаводск, 1923
(Ф. Волотере)
6. Волынов, В. и Шагин, Е., под редакцией. Французская буржуазная революция. Ленинград, 1941
7. Дюбрийко, Т. "Великий страх" Оверни. Возвращая статью. К. Ратневич. Красный Архив. 1939, том 3, лк. 255-259
(Т. Дюбрийко)
8. Карев, Н. И. Крестьяне и крестьянские вопросы во Франции в последней четверти XVIII века. Москва, 1879.
(Н. И. Карев)
9. Ковалевский, М. М. Очерки социального быта Франции. Вестник Европы 1911, № 28, II.
(М. М. Ковалевский, С. - Петербург, Очерки)
10. Ковалевский, М. М. Французское землевладение и крестьянская собственность во Франции. С. - Петербург, 1912.
(М. М. Ковалевский, Французское землевладение.)
11. Кропоткин, П. Великая французская революция 1789 - 1793. Москва, 1919
(П. Кропоткин)
12. Куртиский, Ю. История условий труда во Франции. Москва, 1950.
(Ю. Куртиский)

13. Лукин, Н. М. и Данин, В. М., издательство.
Новая история в документах и материалах.
Москва, 1934.
(Н. Лукин)
14. Луцкий, И. В. Аграрные отношения
во Франции накануне революции.
Русские Богатство 1913, № 2, 3. С.-Петербург-
Буря, к. 164-191,
(И. Луцкий, аграрные отношения во Франции) к. 122-143.
15. Луцкий, И. В. Аграрные отношения
накануне революции в окрестностях
Парижа, Журнал министерства Наро-
дного Просвещения 1915, № 6. Петроград.
к. 241-279
(И. Луцкий, аграрные отношения)
16. Луцкий, И. В. Вопрос о крестьянской
земельной собственности во Франции
до революции и продажа национальных
имуществ. Киев, 1894.
(И. Луцкий, Вопрос)
17. Луцкий, И. В. Крестьянство во Франции
XVIII в. Книга для чтения по истории
нового времени, том 2. Москва, 1911.
(И. Луцкий, Крестьянство) к. 244-290
18. Ниппергоф, И. И. изд. Наказ третьего
сословия Архангельского губернского
Киев, 1911.
(И. Ниппергоф)
19. Поршнев, Г. Ф. Крестьянские восстания во
Франции перед Францией (1623-1648).
Москва - Ленинград, 1948
(Г. Поршнев, Наказные)

20. Паршичев, Б. Крестьянские и помещи-
ские движения XVII - XVIII вв. во Франции.
история. Марксист 1939, № 4, лк 85-93

(Б. Паршичев, крестьянские)

21. Фронова, И. И. Знавшие и не знавшие
И. И. Кареева для разработки истории фран-
цузского крестьянства в эпоху феодализма.
Средние века VII. Сборник. Москва, 1955,

(И. Фронова) лк. 315-334

22. Шаинков, Ф. Франция накануне
революции по манускриптам 1789. года.

(Ф. Шаинков) С.-Петербург, 1906

23. Youngs, A. Reisen durch Frankreich
und einen Theil von Italien in den Jahren
1787 bis 1790. Zweiter Band. Berlin, 1794

(A. Young)

S i s u k o r d

I	Sissejuhatus.....	1 - 12
II	Feodaalne maaomand ja teised maa valdamise vormid.....	12-51
	1. Priviligeeritud feodaalne maaomand.....	14 - 21
	2. Sensiiv.....	21 - 31
	3. Maa rentimise vormid.....	31 - 51
III	Talurahva eksploateerimine.....	51 - 85
	1. Riigimaksud.....	61 - 63
	2. Maksud ja kohustused senjööridele.....	63 - 71
	3. Kirikukümnis.....	71 - 74
	4. "Konstitueeritud " rent.....	74 - 76
	5. Talupoegade olukord.....	76 - 85
IV	Talurahva ülestõusud ja nende tähtsus revolutsiooni tekkimisel.....	85 - 112
	1. Talurahva ülestõusudest enne XVIII sajandit	85 - 89
	2. Talurahva ülestõusudest XVIII sajandil kuni 1789. aastani.....	89 - 98
	3. Talurahva ülestõusud 1789. aastal ja revolutsiooni puhkemine.....	98 - 112
V	Lõppsõna.....	112-114
VI	Kirjanduse nimestik.....	114-117